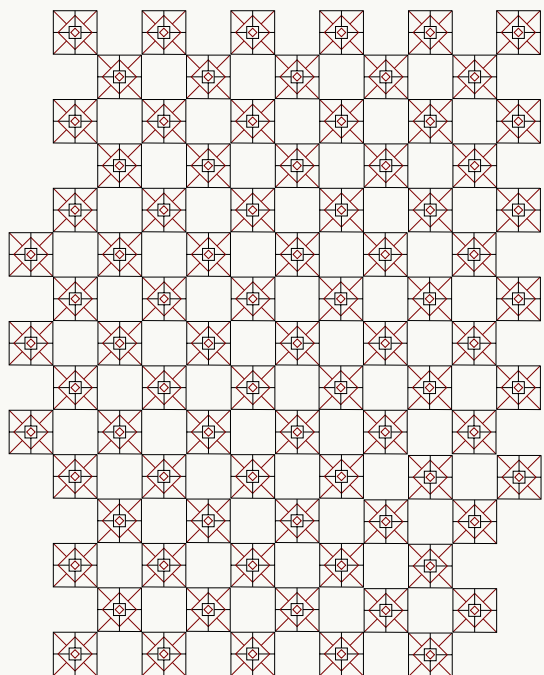

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

VI/1

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 31. maja 2023.

Prevodi: Furocat
Lektura: Aleksandra Repe
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 20 €
Letna naročnina: 30 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

<i>Razprave</i>	7
Antični spomenik iz Črnomlja kot simbol fašistične ideologije	9
<i>Ilinka Todorovski</i>	
Orel v Trbovljah (1907–1929)	39
<i>Žiga Blaj</i>	
Upam, da se mi je posrečilo ustvariti to, kar je potrebno, da ostane za človekom dober spomin. Več pač ne moreš doseči v življenju!«	67
<i>Kratek opis življenjske poti in (plezalnega) življenja Mire Marko Debelak Deržaj s poudarkom na plezanje v Direktni smeri v Špiku in nesreči v Triglavu ter seznamom njenih tur</i>	
<i>Julija Šuligoj, Peter Mikša</i>	
Osnovnošolska berila na Primorskem v času fašizma	115
<i>Anton Arko</i>	
Zaledje Milj v kolesju svetovne zgodovine: burna leta spreminjanja državnih meja	137
<i>Blaž Ermenc</i>	
Razvoj fotoreporterske službe na slovenskem na primeru Časopisne hiše Dnevnik	181
<i>Zgodovina in razvoj časopisne hiše Dnevnik s poudarkom na fotoreporterski službi</i>	
<i>Monika Močnik</i>	

Nove tehnologije

255

Podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč v spletnem okolju
ArcGIS kot pripomoček za zgodovinsko in geografsko raziskovalno delo
257

Peter Mikša, Barbara Lampič

Kontakti avtorjev

277

Razvoj fotoreporterske službe na slovenskem na primeru Časopisne hiše Dnevnik

*Zgodovina in razvoj časopisne hiše Dnevnik s
poudarkom na fotoreporterski službi*

**The Development of Photojournalism in Slovenia:
Example of Newspaper Dnevnik**

*The history and development of newspaper Dnevnik with an emphasis
on photojournalism*

Monika Močnik

181

IZVLEČEK

Namen izvirnega znanstvenega članka je predstavitev razvoja fotoreporterske službe na Slovenskem na primeru Časopisne hiše Dnevnik na večplastnem nivoju. Ta se namreč navezuje na doktorsko disertacijo, ki bo posvečena Dnevnikovemu dolgoletnemu fotoreporterju Marjanu Cigliču in njegovi izjemni fotografski zapuščini, ki se hrani v fototeki Muzeja novejših in sodobnih zgodovine Slovenije. Celotno vsebino bodo tako dopolnjevale njegove fotografije ali pa fotografije, na katerih je Ciglič. S tem sem želela že znotraj opisa razvoja Časopisne hiše prikazati, da je Ciglič rasel z *Dnevnikom* in kasneje *Nedeljskim dnevnikom* ter ga hkrati umestiti v prostor in čas, v katerem je ustvaril neprecenljivo nacionalno fotografsko dediščino. Cilj raziskovalnega dela, ki bo predstavljen v pričujočem članku, je bil najti vzporednice med Cigličem in *Dnevnikom* in pa med Cigličem in drugimi fotoreporterji, ki so delali na *Dnevniku* in katerih fotografije prav tako hrani muzejska fototeka. V grobem je izvirni znanstveni članek razdeljen na dva poglobitna dela. V prvem delu sta natančneje prikazani zgodovina in razvoj Časopisne hiše Dnevnik, s posebej omenjenimi akcijami, ki so časniku in tedniku pomagale doseči večjo prepoznavnost in znotraj katerih je imela pomembno vlogo tudi fotografija. V drugem delu so predstavljeni nekateri fotoreporterji, ki so na *Dnevniku* delali tudi s Cigličem, še posebej pa so izpostavljeni vsi tisti, katerih fotografske fonde hrani največja slovenska fototeka, četudi so za *Dnevnik* delali le kratek čas. Pri raziskovanju, katerega rdeča nit je bil Marjan Ciglič, sem torej iskala skupne točke med Dnevnikovimi fotoreporterji, časopisno hišo *Dnevnik* in muzejsko fototeko, pri raziskovalnem delu pa sem uporabila različne vire in literaturo; od knjižnih del, do strokovne literature, izvode časopisa, originalne Cigličeve dnevniške zapise, brošure, zloženske, ustne vire, spletne strani idr. Raznolikost zgodovinskih virov nakazuje, kako poteka raziskovanje za doktorsko disertacijo, nakazuje pa tudi smernice mojega dela v muzejski fototeki. Kot skrbnica Cigličevega fotografskega fonda sem med drugim odgovorna tako za fizično urejanje negativov in digitalizacijo kot tudi za raziskovanje njegovega fonda in dopolnjevanje dokumentacije z namenom, da bo njegova fotografska zapuščina na voljo vsem kasnejšim generacijam.

Ključne besede

zgodovina, časopis, Dnevnik, Nedeljski dnevnik, fotoreporterska služba, fototeka, muzej

ABSTRACT

The purpose of this original scientific article is to present the development of photojournalism in Slovenia on a multilayer level, on the example of newspaper Dnevnik. The article refers to the doctoral dissertation, which will focus on the work of Marjan Ciglič, a long-term photojournalist with the newspaper Dnevnik, and his legacy of photographs which are kept in Fototeka of the National Museum of Contemporary History. The content of the thesis will be complemented by his photographs or photographs of him. I wanted to present within the description of the development of the newspaper house Dnevnik the fact that Ciglič grew with Dnevnik and later Nedeljski dnevnik and at the same time place him in the space and time in which he created an invaluable national photographic heritage. The goal of the thesis, which is presented in this article, is to find parallels between Ciglič and newspaper Dnevnik, and Ciglič and other photojournalists that worked at Dnevnik, of which photographs are also kept in the museum. Roughly the article is divided into two parts. The first part is a detailed history of the newspaper house Dnevnik and its development, mentioned are specific campaigns that helped the newspaper and weekly newspaper achieve greater visibility and photography played an important role in achieving this. In the second part both long and short-term photojournalists that worked besides Ciglič at Dnevnik are presented. A special emphasis is made on the photojournalists of which fonds are kept in the Museum and represent the largest Slovenian photo collection. While researching the main point of the thesis, Marjan Ciglič, I was looking for common ground between photojournalists of newspaper Dnevnik, the newspaper house Dnevnik and the museum photo archive. I used various sources and literature; books, professional literature, newspaper issues, original entries in the diary written by Ciglič, brochures, leaflets, oral sources, web pages etc.

The diversity of historical sources indicates how the research work is conducted for a doctoral dissertation. It also indicates the guidelines regarding my work at the museum. As the custodian of the fond of photographs by Marjan Ciglič, I am responsible for the physical processing of negatives and their digitalisation and also for researching his fond and adding to the documentation with the purpose of presenting and preserving his photographic legacy for future generations.

Keywords

history, newspaper, Dnevnik, Nedeljski dnevnik, photojournalism, Fototeka, Museum

ROJSTVO NOVEGA ČASOPISA – LJUBLJANSKI DNEVNIK

Danes je prišla v vaše roke prva številka Ljubljanskega dnevnika. Mnogo je bilo že ugibanja, kakšen naj bo ta list, hkrati so pa naročniki, ki so se naročali nanj, povedali že tudi svoje želje, pisali so nam, kaj pričakujejo od novega slovenskega dnevnika. /.../ večina pravi, naj list prikazuje življenje naših dni, naj kaže vse dogodke v naši državi, naše velike napore, da si ustvarimo lepšo bodočnost in pa uspehe, ki jih dosegajo naši delovni ljudje po vsej domovini. Poleg tega pa je želja vseh, da bi novi list čim širše odprl bralcem okno v svet.¹

Časopisno podjetje Dnevnik je leta 1951 ustanovila konferenca SZDL Ljubljana,² 2. julija 1951 pa je bila natisnjena 1. številka *Ljubljanskega dnevnika*. Prvi dogovorni urednik je bil Ivan Šinkovec, ki je bil pred tem urednik *Ljudske pravice*. V uvodnem delu na naslovni strani je med drugim zapisal: »Naj bo kakšna stvar še tako huda in trpka in napake še takšne, nikdar ne smemo mimo resnice. Kajti resnica je naše najmočnejše orožje.«³ S to mislijo je želel nakazati smernice in ideje novega časopisa, ki je na trg prišel kot krajevni časopis in je v 50. letih zrastel v enega od treh vodilnih dnevnikovse države.⁴

Prva številka *Ljubljanskega dnevnika* je izšla kot glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva v Ljubljani. Imela je šest strani, glava je bila v črni barvi, cena pa je bila 5 dinarjev.⁵ Naslovno stran so pospremili naslovi, ki so bili različno izpostavljeni po velikosti: *Kitajski in severnokorejski poveljniki pristali na Ridgwayev predlog za pogajanja o prenehanju sovražnosti na Koreji*, *Zatišje na Korejski fronti v pričakovanju sporazuma o premirju*, *Tako nam odpirajo naravne zakladnice*, *Perzijska policija je odkrila dokumente o zvezah med Angloperzijsko družbo in domačimi politiki*, *Narodnim*

1 Ivan Šinkovec. »Ob prvi številki.« *Ljubljanski dnevnik*, 2. julij 1951.

2 »Predstavitev.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/dd> (dostop: 1. marec 2022).

3 Prav tam.

4 Tomaž Bukovec. »Časnik s piko na I. Kako je Dnevnik pritegnil Slovenijo.« V: *50 let Dnevnika*, ur: Tone Janežič in Miran J. Lesjak. Ljubljana: Dnevnik, 2000, 8.

5 Prav tam, 8–9.

manjšinam mora biti povsod zagotovljeno sodelovanje v družbenem življenju; Plenum UNESCO sprejel jugoslovanski predlog, Pomembni sklepi Mednarodne organizacije dela, V Zgornji Šleziji je organizirala SZ veliko oboroževalno industrijo, Vandenberg odpotoval v Evropo, V Angliji so izdelali atomsko turbino, Zasedanje Zadružnega sveta pri Glavni direkciji za zadru-

žno kmetijstvo, letalska nesreča (v Beogradu) in Huda Letalska nesreča v Ameriki ter Vremenska napoved. Naslovnico so pospremile tudi tri fotografije, in sicer fotografija rotacijskega stroja, iz katerega so izšle prve številke Ljubljanskega dnevnika, fotografija ladje Jutlandija, ki so ji Nizozemci kot plavaljoč bolnico poslali v Korejo in se navezuje na naslov Zatišje na korejski fronti ... ter fotografija pripomočkov in primerkov iz rudnika, ki se navezuje na članek z naslovom Tako nam odpirajo naravne zakladnice, ki se nanaša na vsebino o rudarstvu in metalurgiji.⁶

6 Ljubljanski dnevnik, 2. julij 1951.

Poleg tega, da so naročniki predhodno pisali, kakšen časopis si želijo, so podajali tudi predloge za njegovo ime. Sicer pa so si iz časopisa želeli razbrati vsakdanje novice doma in po svetu, želeli so biti na tekočem z dogajanjem v gospodarstvu, kulturi, športu, skratka želeli so časopis, prek katerega bi dobili različne informacije iz domačega in tujega okolja.⁷

Prva številka *Ljubljanskega dnevnika* je bila natisnjena v tiskarni *Slovenskega poročevalca*. Na dan izida je bilo v tretjem nadstropju časopisne hiše, kjer se je takrat nahajalo uredništvo novega dnevnika, izredno pestro. Slišali so se pisalni stroji, telefoni so ves čas zvonili, zaposleni so hiteli na vse konce, uredniki pa so se sestajali na kratkih »bojnih« posvetih kar v skladišču, kjer so bile postavljene mize, saj uredniških prostorov še niso imeli. Tudi v ekspeditu je vladalo zanimivo vzdušje; zaposleni so hiteli z delom, kolporterji, ki navadno niso sami prihajali po časopise, ker jim ga je dostavil ekspedit, so čakali pred vrati v vrsti, nekateri so šli kar v prostore, nestrpni pa so bili tudi nekateri bralci, ki so skušali vdreti v ekspedit in so ponujali denar kolporterjem in raznašalkam, da bi si čim prej zagotovili svoj izvod časopisa.

Dramatična napetost je dosegla vrhunec. – »Kaj mečkajo?« Na vseh ustnicah si bral mučno vprašanje. – »Menda nagaja rotacija.« – »Ne, uredništvo je končalo prepozno.« – »Ni res že zdavnaj smo končali.« Rotacija je tekla komaj dobre četrt ure, pa se je ustavila. /.../ Med tiskanjem je neki skrbni bralec opazil, da je bil na prvi strani stavek zamešan, zato je bilo treba prvo stran ponovno pripraviti in rotacija je medtem počivala pol ure.⁸

Kolporterji, ki so prodajali časopise na različnih lokacijah po Ljubljani, so nov časopis pograbili in se odpravili na svoje prodajno mesto. Kolporter, ki je prodajal časopise pred kolodvorom, je vzel 600 izdaj časopisa in hitel na lokacijo, da bi ljudje lahko kupili časopis, preden odidejo na pot. Kolporterka, ki je delala pred Emono, je vzela 200 izvodov, kolporterka, ki je imela svoje mesto pred pošto in Ajdovščino pa jih je vzela 300, skratka, vsi so vzeli nekaj

⁷ Prav tam, 8–9.

⁸ »Rojstni dan "Ljubljanskega dnevnika". Ponatis članka, ki je poročal o izidu novega časnika. *Ljubljanski dnevnik*, 3.7.1951.« V: *50 let Dnevnika*, ur: Tone Janežič in Miran J. Lesjak. Ljubljana: Dnevnik, 2000, 18.–19.9

sto izvodov več kot po navadi. Kolporterka pred Emono je svoje izvode prodala v pol ure, prodajalka na Ajdovščini v eni uri 300 izvodov, kolporter na kolodvoru pa je prodal 600 izvodov v eni uri in petnajstih minutah.⁹ Ustvarjalci novega časopisa so bili kljub zamudi in stresu ki jih je spremljal, zadovoljni s prvimi rezultati, bili pa so si vsi med seboj tudi enotni: »To je bilo rojstvo z operacijo«.¹⁰

Ekspedit v časopisni hiši Dnevnik ob 20. obletnici delovanja

Foto: Marjan Čiglič, junij 1971

9 Prav tam, 19.

10 Prav tam.

Sicer pa je bil, po zapisu Milene Ule, najbolj poznan Dnevnikov tržni kolporter Darko Medved, ki se je pri časopisni hiši zaposlil leta 1967 in ostal zvest svojemu delu kar trideset let. Zjutraj je časopise prodajal na železniški postaji, svoj prodajni prostor pa je imel tudi na vogalu Miklošičeve in Trga OF, pri tovarni Litostroj, stalne stranke pa je imel tudi v kavarnah, restavracijah in gostilnah. Njegov osebni rekord je bil 1100 prodanih izvodov časopisa v enem dnevu. Kolporterji so imeli do konca 80. let pomembno vlogo pri prodaji časopisa, potem pa so imele časopisne hiše vedno več stalnih

naročnikov, poklic kolporterjev pa je počasi začel izumirati.¹¹ Danes je tudi naročnikov na tiskani časopis vedno manj, te so namreč nadomestili še spletni časopisi in spletne aplikacije.

Kolporter prodaja Nedeljski dnevnik na tržnici v Ljubljani.

Foto: Marjan Ciglič, oktober 1963

¹¹ Milena Ule. »Tržni kolporter. Darko Medved je bil najbolj znani kolporter Dnevnika v Ljubljani.« V: *50 let Dnevnika*, ur: Tone Janežič in Miran J. Lesjak. Ljubljana: Dnevnik, 2000, 70–71.

Novosti in razvoj časopisa

Dve leti po nastanku prve številke *Ljubljanskega dnevnika* so uvedli prve novosti in jih potem ves čas dopolnjevali in dodajali. Dodali so črno kroniko, feljton, slikanico za otroke, karikature, ki jih je risal Milan Maver, humoreske oz. satire, ki so se norčevale iz vsakdanjega življenja in jih je pisal Lenard Baloh – Lentov Lenč ter druge različne podlistke.¹²

Dnevnik je imel najprej svoj sedež v Tomšičevi ulici v Ljubljani, Dnevnikova redakcija pa se je leta 1956 preselila na Kopitarjevo ulico¹³ in se kasneje združila z *Ljudsko pravico*. Poleg tiskarne Ljudske pravice so začeli graditi novo Dnevnikovo poslovno stavbo, ki so jo zaradi njenega rumenega pročelja poimenovali »Kantarček.« Gradnja je potekala med letoma 1958 in 1961, leta 1979 pa so začeli graditi še prizidek.

Stavba Časopisne hiše
Dnevnik na Kopitarjevi ulici
Foto: Marjan Ciglič, marec 1967

Ko sta se leta 1959 združila *Ljudska pravica* in *Slovenski poročevalec v Delo*, se je *Dnevnik* podal na samostojnejšo pot in se

¹² Tomaž Bukovec. »Častnik s piko na i. Kako je Dnevnik pritegnil Slovenijo.« V: *50 let Dnevnika*, ur. Tone Janežič in Miran J. Lesjak. Ljubljana: Dnevnik, 2000, 19.

¹³ V Kopitarjevi ulici je imela tiskarska dejavnost že svojo dolgoletno tradicijo. Leta 1785 je bila tam Egerjeva tiskarna. V letih 1797 in 1800 so tam v uredništvu Valentina Vodnika tiskali prvi slovenski časopis »Lublanske novice«, leta 1883 pa so ustanovili majhno tiskarno za tiskanje časopisa *Slovenec*. Leta 1887 je bila tiskarna prodana katoliškemu tiskovnemu društvu, leta 1919 pa so jo spremenili v Jugoslovansko tiskarno. Z njeno tradicijo je nadaljevala *Ljudska pravica*.

razvijal ločeno od drugih. Iz časopisa *Ljudska pravica* se je *Dnevniku* pridružil Marjan Javornik, ki je prevzel uredništvo in hkrati postal direktor, sledile pa so tako vsebinske kot oblikovne spremembe pri *Ljubljanskem dnevniku*. Časopis so razdelili po tematikah, nastala je še danes dobro poznana rubrika NN, spremenil se je tudi format. Takrat se je naklada vrtela okoli 18.000, doseg časopisa je bil odvisen od dostave in je takrat pokrival Ljubljansko kotlino ter del Gorenjske in Dolenjske.¹⁴

Istega leta je uredništvo *Dnevnika* prevzel Dušan Fortič, ki je bil pred tem zaposlen na *Tedenski tribuni* in v *Tovarišu*, z namenom, da spremeni podobo *Ljubljanskega dnevnika*, saj se je ta zaradi majhne naklade, formata in tudi z imenom ves čas soočal s težavami. Večje spremembe je potem narekovalo leto 1968 pod odgovornim urednikom Slavkom Breznikom.

Tedaj je bil Ljubljanski dnevnik po formatu tabloid in mislim, da se ni prijel zaradi svojega formata kot tudi zato, ker je bil opoldnevnik. Redakcijo smo končevali ob devetih dopoldne in se potem ubadali s težavno distribucijo, ki je omejevala naš doseg. Vse sveže novice, ki smo jih dobili kot opoldnevnik, so dejansko postale stare, ker so pogosto šele naslednji dan prišle do naročnikov.¹⁵

Pod vodstvom Beznika je časopis najprej postal jutranjik, kmalu pa so, brez vseh predhodnih soglasij, iz imena umaknili pridevnik ljubljanski. 1. aprila 1968 je tako postal časopis *Dnevnik*. Menili so, da bodo tako lahko dosegli širši krog bralcev in da se bo časopis lažje razvijal izven ustaljenega okvirja in tako uveljavil kot slovenski jutranjik. Spremenili so tudi format, kar je posledično pripeljalo do posodobitve tiskarne, dvignili so naklado, in sicer na 40.000.¹⁶

¹⁴ Bukovec, Časnik s piko na l,10.

¹⁵ Prav tam, 12.

¹⁶ Prav tam, 13.

Leta 1970 so mali format zamenjali z večjim (50 cm x 31 cm), časnik pa so začeli tiskati v ofsetni tehniki,¹⁷ ki jo je omogočila nova rotacija, katere glavni financer je bil *Dnevnik*. To je bil tudi prvi tiskarski stroj za ofsetno tehniko v Sloveniji, začele pa so se tudi priprave za uvedbo optičnih čitalnikov – elektronske inpute. Ofsetna tehnika je časopisu omogočila jasnejše in boljše podobe, fotografije niso bile več zamegljene, tega leta pa je bila v *Dnevniku* objavljena tudi prva barvna fotografija.¹⁸

Leta 1973 je *Dnevnik* začel izhajati dopoldne, povečala pa se je tudi naklada – 46.000. Kljub temu da ni bil več *Ljubljanski dnevnik*, so še vedno prodali več kot 75 % vseh izvodov večina v ljubljanskem in trboveljskem območju.

Istega leta so gradili tudi Dom informativnega tiska (Delovo stolpnico), kamor naj bi se preselila vsa uredništva, vendar se je na koncu tja preselilo samo *Delo*. Ta časopis je bil nacionalni in ga je financirala država, *Dnevnik* in *Večer* pa sta takrat še vedno veljala za lokalna časopisa mesta Ljubljane in Maribora.¹⁹

V 70. letih je *Dnevnik* prvi med časopisi uvedel kolumne, ki jih je pisal publicist Bojan Štih pod psevdonimom Martin Casagrande – Rihter in za katerega pravijo, da je prvi pravi slovenski kolumnist. Kolumne so bile zelo priljubljene, vendar je zaradi njene, za takratni čas radikalne vsebine, pogosto zasedal tiskovni svet pri SZDL Ljubljana.²⁰

Leta 1979 je funkcijo glavnega urednika prevzel Milan Meden in jo opravljal do leta 1990. V tistem času je imel *Dnevnik* okoli 40.000 naklade in se je še vedno »držal v okovih« občinskega časopisa. Ključna sprememba je bila, da so premaknili čas izida časopisa vse bolj proti jutru, spomladi leta

17 Offset tisk je tiskarska tehnika, ki vključuje prenos slike s kovinske plošče na gumijasto odejo ali valje, preden se natisne na sprejemnem mediju, običajno na papirju. Pri tej metodi papir ne pride v neposreden stik s kovinskimi ploščami. Offset tisk pomaga pri ustvarjanju kakovostnega izpisa na različnih površinah, postopek pa je enako učinkovit za majhno, srednje in obsežno proizvodnjo tiska zaradi visoke kakovosti, poceni in konsistentnih rezultatov.

18 Bukovec, Časnik s piko na l, 11, 13.

19 Prav tam, 13.

20 Prav tam, 14.

1988 pa so prešli na eno nočno izdajo časopisa. Na tak način so omogočili dovolj zgodnjo dostavo po vsej Sloveniji in za vse, namreč do takrat so tisti, ki so živeli izven ljubljanskega območja, prejeli manj informacij zaradi različnih izdaj.²¹

Nove spremembe je prineslo leto 1989, ko se je ljubljanska SZDL odpovedala ustanoviteljstvu *Dnevnika*. Že naslednje leto se je *Dnevnik* preimenoval v *Neodvisni dnevnik*, nadaljnje spremembe pa so narekovale takrat predvsem politični pretresi in vojna za Slovenijo. Tako so bile tudi naklade odvisne od posameznih dogodkov, zaradi katerih so bile tiskane posebne izdaje. Prav v tem času so se vse navezovalе na križno žarišče, ki sta ga prinesla razpad Jugoslavije in vojna. Sicer pa so na dnevniku tiskali posebne izdaje predvsem takrat, ko se je zgodilo, kaj pomembnega, npr. naravne katastrofe, smrt uglednih državnikov, politične spremembe idr.

Posebna izdaja Dnevnika iz leta 1968, ko so potekale študentske demonstracije

Foto: Marjan Ciglič, avgust 1968

²¹ Prav tam, 15.

Posebna izdaja Dnevnika v času desetdnevne vojne za Slovenijo
Foto: Marjan Ciglič, junij 1991

Prvega oktobra 1991 je vlogo glavnega in odgovornega urednika prevzel Zlatko Šetinc, ki je bil pred tem 10 let odgovorni urednik t. i. vlečnega konja – *Nedeljskega dnevnika*.²² Decembra istega leta se je *Neodvisni dnevnik* preimenoval v *Dnevnik* z zeleno piko na črki i.²³

Naslednja novost, ki je nakazovala razvoj in napredek, so narekovale barve. 25. januarja 1995 je bila natisnjena prva številka *Nedeljskega* v barvah, leto dni kasneje je bil natisnjen *Dnevnik* z barvnimi stranmi, leta 1997 je nastal novi Dnevnikov časopis *Hopla*, leta 1998 pa se je Časopisna hiša pridružila svetovnemu spletu, namreč od takrat so Dnevnikove vsebine na voljo tudi na spletnih platformah.²⁴

²² Z *Nedeljskim dnevnikom* so reševali dnevno izdajo *Dnevnika*. Njegova uspešnost je nemalokrat reševala časopisno hišo zaradi finančnih težav, zato so ga imenovali »vlečni konj.«

²³ Bukovec, Časnik s piko na i, 16.

²⁴ Prav tam, 17.

Sedma številka Dnevnika – Nedeljski dnevnik

Dnevnik se je kar nekaj časa soočal s finančnimi težavami, namreč stroški delovanja so bili precej visoki. Po besedah Milana Medena, ki je bil od leta 1979 tudi glavni urednik, so v času njegovega prihoda k časopisu mestne subvencije za *Dnevnik* znašale nekje 0,5 % celotnega prihodka, tako da je v resnici časopis živel od svojega dela. Subvencije za osrednje republiško glasilo je zagotavljala republika, za *Dnevnik* in *Večer* pa občine, ki so bile bolj zainteresirane za financiranje občinskih časopisov kot regionalnih, ki sta se vedno bolj premikala navzgor po lestvici v medijskem prostoru.²⁵

Leta 1962 je bil *Dnevnik* v precejšnjih finančnih težavah. Takrat je bil odgovorni urednik Miloš Mikeln in je v želji, da uredi finančne zagate ves čas hodil na sedež ustanovitelja in prosil za subvencijo, hkrati pa je želel uvesti spremembe, ki bi časopis *Dnevnik* dopolnil, in ga tako ločil od ostalih časopisov. Ob prebiranju tujih dnevnikov je dobil idejo o sedmi številki Dnevnika,²⁶ Miranu Sattlerju, uredniku osrednje redakcije pa je naročil, naj uredniško pripravi časopis na 16 straneh, »ki bo nekaj posebnega in ki ga bodo ljudje sprejeli za svojega.«²⁷ Tako je nastal tednik *Nedeljski dnevnik*.²⁸ Mikeln pa se je takole spominjal začetkov:

Hoteli smo ustvariti časopis, ki ne bi bil samo zabaven, kot je bil na primer takratni TT,²⁹ in ne spet ves problemski in resen, kakršno je bilo takratno dnevno časopisje. Menili smo, da bi moral novi časopis prinašati aktualne, a hkrati tudi zabavne teme, predvsem pa naj bi objavljajl preproste, vsem razumljivo napisane članke o političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih vprašanjih, vendar na strokovno dognan način. To so bile glavne pobude. Poljudno napisan pro-

25 Prav tam, 15.

26 *Nedeljski dnevnik* so poimenovali sedma številka *Dnevnika*, ker bi v primeru, da bi tednik označili za poseben časopis, morali plačati več dajatev, kot so jih potem za sedmo izdajo navadnega *Dnevnika*.

27 »47 let prijetnega branja. Danes je izšla jubilejna, 2500. številka Nedeljskega dnevnika.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042323752> (dostop: 12. junij 2022).

28 Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim *Dnevnikovim* novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 9. avgusta 2018

29 TT – Tedenska tribuna

blemski članek je bil pravzaprav temeljni izum tega novega časopisa in to jedro je bilo tudi njegova daleč najpomembnejša naloga.³⁰

Preden je 7. januarja 1962 uradno izšla prva številka *Nedeljskega dnevnika*, so pri *Dnevniku* decembra 1961 pripravili tri različne verzije časopisa in jih tudi natisnili, hkrati pa so se dogovorili s sociološkim oddelkom Filozofske fakultete, da so pod vodstvom Staneta Saksida opravili terensko tržno raziskavo, ki je bila prva tovrstna na Slovenskem. Na osnovi rezultatov in poizkusov so *Nedeljski dnevnik* opremili z različnimi rubrikami in tudi določili končno zasnovo časopisa. Prvo številko so tiskali v tiskarni Ljudske pravice v nakladi 200 tisoč izvodov, vse izvode pa so v propagandni akciji razdelili, saj so želeli, da bi tednik dosegel čim večje število bralcev. Drugo številko so natisnili v nakladi 40 tisoč izvodov.

Že v prvi številki so bile številne rubrike, kot npr. *Znanec iz sosednje ulice* (rubrika je bila namenjena posameznikom, ki so izstopali po kakšni posebnosti; prvi gost Mirana Sattlerja je bil Peter Badovinac z Gorjancev, po poklicu gostilničar), *Črna karta* (omenjeni sta bili dve smrtni žrtvi; Ignac Tomaž in Peter Logar), *Državljeni pišejo* (pisma bralcev), *roman Sledovi na zrcalu, križanke, Prepovedano za moške, avtomobilski test, Vaš zakaj, naš zato, Vrtiljak*, ni pa manjkalo niti reportaž in drugih aktualnih člankov. Kasneje so dodali še popularno rubriko *Vroči telefon*, kjer so zaposleni na *Dnevniku* bralcem pomagali reševati različne zaplete iz vsakdanjika, rubriko *Odmevi*, kjer so besedo dobili bralci, v rubriki *Med vrsticami* pa so bili enkrat na teden komentirani politični dogodki. Priljubljeni so bili tudi paragrafi, pri katerih so bralci dobili nasvete s strani odvetnikov in pravnih strok, na enak način pa so dobivali različne nasvete tudi iz rubrike *Kmetijski nasveti*. Omeniti je treba še rubriko *Pisma brez sramu in Domača zdravila*, ki je bila med bralci zelo priljubljena, ena najbolj popularnih rubrik pa je bil *Klub šaljivcev*, v katerem so bile objavljene šale bralcev, za objavo pa so prejeli tudi denarno nagrado.³¹

30 Bukovec, Časnik s piko na I, 11.

31 *Nedeljski dnevnik*, 7. januar 1962.

Pisma bralcev za »Kljub šaljivcev«
Foto: Marjan Ciglič, januar 1970

Prve številke *Nedeljskega dnevnika* so izhajale ob nedeljah, kmalu pa so začeli izide časopisa pomikati nazaj, saj se je naklada povečevala in so potrebovali več časa. V uredništvu *Nedeljskega Dnevnika* je bil na začetku le Miran

Sattler,³² potem se mu je pridružil France Stele, kot tehnični urednik se jima je pridružil še Željko Anželj, ves čas pa so sodelovali z različnimi novinarji Dnevnika. Nekateri med njimi so se jim potem pridružili v uredništvu – Marjan Remic in Lojze Jakopič, ki je obravnaval kmečko politiko v rubriki *Pik zigmar* – ni pa šlo niti brez fotoreporterja Marjana Cigliča, ki je s svojim fotoaparatom vsakodnevno beležil različne dogodke, ter prve tajnice in Sonje Šolar.³³

Dnevnik in Nedeljski dnevnik z roko v roki

Eden najpomembnejših dogodkov za Časopisno hišo Dnevnik se je zgodil 5. marca 1972. Takrat je *Nedeljski dnevnik* presegel mejo 200.000

32 Miran Sattler je bil konec leta 1972 zamenjan s položaja zaradi zgodbe o Plevniku, ki ga je ustrelil vojak JLA, ko je bil na straži. Objaviti je uspel le prvi del, najbolj sporna pa je bila njegova objava, da bi verjetno marsikdo ravnal enako, če bi se znašel v enakem položaju kot vojak, kar je »zmotilo« takratno oblast in jugoslovansko armado. Kljub vsemu je ostal zvest *Nedeljskemu dnevniku* vse do smrti s svojo rubriko *Znanec iz sosednje ulice*.

33 Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim *Dnevnikovim* novinarjem Dušanom Nograškom z dne 9. 8. 2018.

izvodov in tako kot tednik postal svetovni rekorder z najvišjo naklado na število prebivalcev govornega področja. Do takega uspeha so *Nedeljskemu dnevniku* pomagali tako zaposleni kot tudi *Dnevnikovi* bralci, namreč takrat je imel tednik že 120.000 naročnikov. Ob tej priložnosti so skupaj izvedli vseslovensko akcijo.³⁴

O svetovnem rekordu je pričal tudi transparent na Kopitarjevi ulici, Miran Sattler, ki je bil takrat še odgovorni urednik, pa je teden dni kasneje napisal:

Bi radi zlezli na vse izvode Nedeljca hkrati? Ni problema, 475-krat zlezite na Triglav, pa si boste lahko predstavljali višino, ki bi jo dosegel tako zložen tednik... Nebodigatreba je shodil, potem pa rasel in rasel ter dosegel 200 tisoč izvodov naklade. Takšna naklada pa ni nastala sama po sebi. Bral ga je tedaj vsak tretji Slovenec. Prejšnji četrtek je upokojeni tiskarski strojnik Lojze Hartman nekaj pred osmo uro zjutraj pritisnil na gumb in ustavil naš rotacijski stroj. V tem trenutku smo natisnili 200.300 izvodov Nedeljskega.³⁵

O uspehu Nedeljskega dnevnika so pisali tudi v drugih časopisih doma in v drugih republikah Jugoslavije, in sicer: beograjska *Politika* in beograjska *Borba*, *Nova Makedonija*, *Oslobodjenje*, *Dnevnik iz Novega Sada*, *Vjesnik*, *Delo*, mariborski *Večer* idr., dogodek pa je počastila tudi tiskovna agencija *Tanjug*.³⁶

Transparent na Kopitarjevi
ulici v Ljubljani

Foto: Marjan Ciglič, marec
1972, hrani: MNSZS

34 Prav tam.

35 Prav tam.

36 Čestitke od Skopja do Trsta, Slovesnost ob 200.000 izvodih Nedeljskega. *Nedeljski dnevnik*, 12. marec 1972, 13.

Ko je bil natisnjen 200.300 izvod, je Lojze Hartman ustavil stroj

Foto: Marjan Ciglič, marec 1972, hrani: MNSZS

Slavnostna seja v tiskarni Ljudske pravice ob 10. obletnici in svetovnem rekordu. Seje so se udeležili številni politični, javni ter kulturni delavci.

Foto: Marjan Ciglič, marec 1972, hrani: MNSZS

Dnevnikov kombi za prevoz časopisov
Foto: Marjan Ciglič, oktober 1973, hrani: MNSZS

Akcije Časopisne hiše Dnevnik

Dnevnik in *Nedeljski dnevnik* sta veljala za »ljudski časnik, ki vsakomur ponudi nekaj«. ³⁷ V časopisni hiši *Dnevnik* so se zavedali, da časopis in tednik rasteta skupaj s svojimi bralci in da morajo, če želijo ohraniti število zadovoljnih naročnikov in kupcev ter pritegniti nove bralce, ostati zvesti svoji publiki. Zato so vedno znova pripravljali različne akcije, s katerimi so razveseljevali najbolj zveste bralce in hkrati delali promocijo za *Dnevnik* in *Nedeljski dnevnik*.

Naj omenim nekaj najpomembnejših akcij: *Akcija Nedeljskega za invalide*, *Iskrica v žalostnih očeh Nedeljskega* (v kateri so pomagali pomoči potrebnim otrokom in družinam), *Dnevnikov Dedek mraz*, *Bela kuverta*, *Zlata ribica*, *Ali znate opazovati?*, *Ustni časopis*, *Slovenec leta*, *fotografiranje*

³⁷ Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 9. avgusta 2018, in različni izvodi časopisa *Dnevnik* in *Nedeljski dnevnik*.

novorojenčkov na novega leta dan idr. Časopisna hiša Dnevnik je večkrat sodelovala tudi pri akcijah drugih podjetij, npr. pri bankah, trgovinah, šolah, sodelovala pa je tudi pri športnih dogodkih idr.

Akcija Nedeljskega za invalide
Foto: Marjan Ciglič, oktober 1966, hrani: MNSZS

Akcija Nedeljskega za invalide je bila težko pričakovan dogodek, ki so se ga udeležili invalidi iz vse Slovenije. Navadno je bilo približno deset avtobusov, pri akciji pa so sodelovali številni posamezniki in podjetja. Leta 1966 se je Akcije Nedeljskega udeležilo okoli 300 invalidov. Osem avtobusov je pripeljalo udeležence iz Ljubljane, Novega mesta, Kopra, Maribora, Celja, Škofje Loke in okoliških krajev v Bohinj, kjer so zanje pripravili zabaven program za cel dan. Tam so jih najprej v narodni noši pred gostilno Pristavec pričakali domačini. Po kosilu je sledil koncert Beneških fantov, za dobro voljo pa je poskrbel tudi humorist Vanč. Nekateri med njimi so se odpeljali tudi k Savici, nekaj posameznikov pa se je z žičnico povzpelo tudi na Vogel.

Tovrstni izleti so pripeljali do novih poznanstev, zato so bili še toliko bolj veseli vseh nadaljnjih akcij, prek katerih so se prijatelji zopet srečali.³⁸

Velik dosežek tudi na humanitarni ravni predstavlja Dnevnikova akcija *Iskrica v žalostnih očeh* (kasneje *Iskrica Nedeljskega dnevnika*), ki pomaga socialno ogroženim otrokom in družinam. Zgodba se je začela odvijati po tem, ko je starejši mornar prišel v prostore uredništva in izrazil željo, da bi daroval denar. Da bi denar prišel v prave roke, je nalogo zaupal *Nedeljskemu dnevniku*. Znesek je bil kar zajeten in ko je videl, kako je njegova finančna pomoč pomagala družinam, je kasneje še večkrat daroval, ves ta čas pa je želel ostati anonimni. Tako se je razvila dobrodelna akcija, ki že več kot 30 let pomaga družinam po vsej Sloveniji.³⁹

Družinam so pomagali tako posamezniki kot tudi družine, podjetja in druge institucije, pomoč pa je prihajala v finančni obliki, materialu, stori-tvah idr. Iskrico sta najprej vodila novinarja Juš Turk in Ladislav Lesar, več kot dvajset let pa je nato za to skrbela Nada Mavrič, kot fotoreporter pa jo je spremljal Marjan Ciglič. Navadno je potekala Iskrica takole: na pred-log ljudi, institucije ali koga drugega sta s Cigličem obiskala družino, ki je potrebovala pomoč. Pripravila sta reportažo in to objavila v *Nedeljskem*, potem pa so se začela zbirati sredstva. Ta so bila namenska, včasih je bila to finančna pomoč, drugič nova kopalnica in kuhinja, tretjič otroško kolo idr. Invalidni osebi so priskrbeli nov avto, ki je bil posebej prilagojen, nekaterim so uredili dvigalo na domu, skratka pomagali so po najboljših močeh.⁴⁰ Na tak način je časopisna hiša Dnevnik žalostnim zgodbam dodala žarek upa-nja oz. iskrico v očeh, Nada pa je izkušnjo, ki je nemalokrat izvabila solze na njene oči, pospremila z besedami: »*Vedno je bolj srečen tisti, ki pomaga, kakor tisti, ki dobi.*«⁴¹

Dnevnikove akcije so poleg tega, da so prinašale različne nagrade, imele (in še vedno imajo) pomembno vlogo pri nekaterih tradicionalnih

38 »Veseli je v Bohinju, Akcija 66–Nedeljski.« *Dnevnik*, 11. oktober 1966, 10–11.

39 »Nada Mavrič: Nedeljski in dvajset let iskric sreče v otroških očeh.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/289170> (dostop: 10. junij 2023).

40 Intervju z novinarsko Nado Mavrič, dne, 7. aprila 2023

41 Prav tam.

dogodkih. Posebej je treba omeniti *Podoknico Nedeljskega* in *Kmečko ohcet*. Poleg akcij in dogodkov, ki jih je Časopisna hiša organizirala ali pa pri njih kako drugače prisostvovala, pa je svojo zvesto publiko nagradila tudi ob večjih jubilejih in praznovanjih. Najbolj slovesno praznovanje so pripravili leta 2002, ko so praznovali 40. obletnico *Nedeljskega dnevnika*. Ob tej priložnosti so prepotovali vso Slovenijo in organizirali kar deset koncertov, slavlje pa se je zaključilo v Ljubljani v Hali Tivoli. Praznovali so tudi 2000. številko, kasneje tudi 2500. številko, ki so jo natisnili leta 2009.⁴²

Ena prvih akcij, ki se je začela kmalu po tem, ko je začel izhajati *Ljubljanski Dnevnik*, je bilo novoletno obdarovanje miličnikov na ljubljanskih križiščih. Zaposleni so se oblekli v dedka Mraza in druge kostume ter obdarovali miličnike z lepo aranžiranimi steklenicami vina, Dedek mraz pa seveda ni pozabil tistih najmlajših, ki so ga vse leto komaj čakali, da jih razveseli z darili.⁴³

Obdarovanje miličnika pred hotelom Slon v Ljubljani

Foto: Marjan Ciglič, december 1963, hrani: MNSZS

42 Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 9. avgusta 2018.

43 Prav tam.

Kot že omenjeno, je Dnevnik sodeloval tudi na nekaterih športnih prireditvah. Tako je npr. na zaključni slovesnosti v Planici, ki je potekala marca 1967, predstavnik *Ljubljanskega Dnevnika* vodji avstrijske reprezentance izročil ročno uro, ki je bila namenjena najmlajšemu tekmovalcu v skokih v Planici. To je bil takrat 16-letni Karlheinz Jölly, ki je v končnem seštevku zasedel 33. mesto.⁴⁴

Dnevnikov predstavnik izroča ročno uro vodji avstrijske reprezentance
Foto: Marjan Ciglič, marec 1967, hrani: MNSZS

Dnevnik je mnogokrat organiziral literarne natečaje, ob dnevu republike pa je podeljeval nagrade najboljšim učencem. Leta 1963 je bil naslov natečaja *Moje skrite želje*, nagrado za najboljše eseje pa je prejelo pet sodelujočih učencev. Prvo nagrado je prejela Inka Žvikart iz Kamnika, drugo Marija Štefančič iz Vasi-Fara, tretjo nagrado je prejela Majda Bernik iz Ljubljane, četrto Bojan Žvikart iz Kamnika in peto Venika Gognjavec iz Iga pri Ljubljani.⁴⁵

⁴⁴ *Ljubljanski dnevnik*, 27. marec 1967, 17.

⁴⁵ Originalen zapis iz dnevnika fotoreporterja Marjana Cigliča in *Ljubljanski dnevnik*; »Nagrajenci v naši sredi prisrčno pozdravljeni.« *Ljubljanski dnevnik*, 29. 11.1963, 10.

Nagrajeni učenci (razen dečka⁴⁶, ki stoji na sredini) na Dnevniku – zmagovalka Inka je druga z leve
Foto: Marjan Ciglič, november 1963, hrani: MNSZS

Akcij, povezanih s t. i. *Belo kuverto*, so na Dnevniku pripravili več različnih in ob različnih priložnostih. Tako so npr. v posamezne časopise, ki so jih prodajali v kiosku vstavili belo kuverto, v kateri je bila denarna nagrada. V bližini je čakal Dnevnikov reporter, ki je opazoval kupce, ki so vedeli, da bo bela kuverta vložena. Srečnega nagrajenca je Dnevnikov reporter, ki je čakal v bližini, ustavil in ga intervjuval.⁴⁷

Drugo denarno nagrado v beli kuverti je *Dnevnik* podeljeval na domu zvestih bralcev. T. i. leteči reporter je obiskal matični urad v nekem določenem kraju in prosil matičarja, da izveleče 20 naslovov. Leteči reporter je potem potencialne kandidate za nagrado obiskal na domu, in sicer po

⁴⁶ Prav tam; Marija Štefančič se zaradi bolezni ni mogla udeležiti slovesnosti

⁴⁷ Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 12. septembra 2018.

vrstnem redu, kot je bil narejen seznam naslovov na uradu. Prvi, ki je imel pri sebi doma *Nedeljski dnevnik*, je dobil „belo“ kuverto“, v kateri je bilo 20.000 dinarjev. Ta akcija se je začela že leta 1962 ob izidu prve številke *Nedeljskega*.⁴⁸

Srečna dobitnica »Bele kuverte«

Foto: Marjan Ciglič, marec 1962, hrani: MNSZS

Ena od Dnevnikovih akcij, povezanih z belo kuverto, je bila tudi akcija z balonom. S strehe stavbe *Ljubljanskega Dnevnika* so spustili velik balon, na katerem je bila privezana tudi bela kuverta. Balon je letel do določene višine, za katero je navadno potreboval približno dobro uro, potem pa je počil in padel na tla. Kdor je našel belo kuverto in upošteval navodila, ki so bila priložena notri ter

48 Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 14. septembra 2018.

jo poslal nazaj v uredništvo *Dnevnika*, je prejel denarno nagrado.⁴⁹

Akcija z balonom
Foto: Marjan Ciglič, julij
1967, hrani: MNSZS

V Časopisni hiši Dnevnik so včasih k sodelovanju povabili tudi najmlajše. Ti so iz škatle, v kateri so bili navedeni zvesti Dnevnikovi naročniki, izvlekli kartončke in osebe, katerih podatki so bili napisani na kartončkih, so prejele *Belo kuverto* z denarno nagrado.

Žrebanje za »belo kuverto«
Foto: Marjan Ciglič, februar 1964, hrani: MNSZS

⁴⁹ Prav tam.

Tudi rubrika *Ali znate opazovati?* je bila ena od uspešnih promocijskih akcij *Nedeljskega dnevnika*, ki je potekala takole: V *Nedeljskem* so objavili zakrit portret enega od Dnevnikovih novinarjev ali fotoreportejev in napisali, v katerem kraju v Sloveniji ter ob kateri uri se bo ta nahajal. Prvi, ki ga je prepoznal in je imel pri sebi *Nedeljski dnevnik*, je dobil denarno nagrado.⁵⁰ Decembra 1973 je bila v *Nedeljskem* objava, da bodo po novem letu bralci morali prepoznati Marjana Cigliča, ki se bo nahajal v Trziču.⁵¹

Marjan Ciglič se je odločil, da bo akcijo iskanja v Trziču še malce otežil, zato se je zakamufliral v dedka, s seboj pa je vzel še ženo Danico in vnukinjo Vesno. Ljudje, stari in mladi, so po Trziču hodili naokoli z *Nedeljskim* v roki in šli kar nekajkrat mimo »dedka«. Kmalu je Cigliča prepoznal Janez Hudobivnik doma iz Kranja, ki je bil naključno v Trziču. Dogovorjen je bil s svojim dekletom, ki je bila tam v službi, in ko je slišal za akcijo *Nedeljskega* se je odločil, da bo poskusil srečo. V *Nedeljskem* je bila o dogodku dne, 13. januarja 1974, objavljena reportaža z naslovom *Tržičani ne verjamejo v dedka. Kljub polnemu mestu ljudi z Nedeljskim v roki je Tržičanom nagrado odnesel Kranjčan Janez Hudobivnik*.⁵²

Marjan Ciglič za rubriko
Ali znate opazovati?

Nedeljski dnevnik, 30. december 1973

50 Intervju z Vasom Gasarjem dolgoletnim Dnevnikovim urednikom, dne, 13. junija 2023.

51 »Ali znate opazovati? Zabavajte se z Nedeljskim.« *Nedeljski dnevnik*, 30. december 1973, 3.

52 »Tržičani ne verjamejo v dedka. Kljub polnemu mestu ljudi z Nedeljskim v roki je Tržičanom nagrado odnesel Kranjčan Janez Hudobivnik.« *Nedeljski dnevnik*, 13. januar 1974, 7

Otroci z Nedeljskim iščejo Cigliča

Foto: Marjan Ciglič, januar 1974, hrani: MNZSZ

Ciglič z vnukinjo Vesno v pogovoru z dobitnikom nagrade, žena Danica gleda izložbo

Fotografija nastala s Cigličevim fotoaparatom, 4. januar 1974, hrani: MNSZS

Med zelo odmevnimi tradicionalnimi akcijami, ki se je začela že leta 1956 in je trajala več kot 40 let, je bilo obdarovanje prvega novorojenčka v novem letu. »Otroci že tako prinašajo srečo, še posebna sreča za mater in očeta pa je, če jima otrok prvič zaveka prav na novega leta dan. Prav zato je Dnevnik sklenil, da bo vsako leto obdaroval prvega novorojenca in novorojenko in zaželel srečo njima ter njunima materama in očetoma.«⁵³ Časopis Dnevnik je bil takrat, ko se je začela akcija, uradno še vedno *Ljubljanski dnevnik*, zato so se v redakciji odločili, da bo ta akcija za otroke, rojene v Ljubljani.

Marija Hočevar, obkrožena z Dnevnikovimi darili, v naročju drži novorojenčka Francija, 1. 1. 1967
Foto: Marjan Ciglič, januar 1967, hrani: MNSZS

Ime, ki ga danes še vedno povezujejo s to akcijo, je Marjan Ciglič. On je bil namreč tisti, ki je vsako leto 1. januarja hodil s svojim aparatom in ekipo po porodnišnici ter podarjal šopke rož novepečenim materam, ki jih je nato skupaj z novorojenčki fotografiral.

⁵³ Korespondenca po elektronski pošti z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom, dne, 9. avgusta 2018.

To je bilo takrat nekaj posebnega. Rodila sem deset minut pred osmo zjutraj in v ljubljanski porodnišnici so posebej poskrbeli za prihod reporterjev. Pripravili so mi posebno sobo v pritličju, vanjo postavili jelko in vsa porodnišnica je napeto čakala prihod novinarjev. Dnevnikova ekipa me je posebej presenetila z darili. Tako sem dobila športni voziček, opremo za punčko in hranilno knjižico z deset tisoč dinarji na njej,⁵⁴

to so bile besede Marije Majnarič iz Ljubljane, ki je 1. januarja 1956 rodila deklico Sonjo in je bila tudi prva predstavljena v *Ljubljanskem dnevniku*. Prvi fantek, ki se je rodil tistega leta, pa je bil Čedomir Radivojević.⁵⁵

Obdarovanje je bilo tradicionalno in vedno bolj slovesno, akcija pa je potekala vse do leta 1997, naslednje leto ja namreč fotoreporter in posebni boter novorojenčkov Marjan Ciglič umrl.

»Boter« Marjan Ciglič fotografira mamico z njenim novorojenčkom
Foto: neznan, januar 1989, hrani: MNSZS

⁵⁴ *Ljubljanski dnevnik*, 3. januar 1956, naslovna stran.

⁵⁵ Prav tam.

Novinarji *Dnevnika* so večkrat priredili *Ustni časopis*, zamisel za to akcijo pa je dal Miran Sattler:

Z ustnim časopisom so novinarji obiskovali manjše slovenske kraje. Ko je bila televizija še v povojih, so ljudje radi videli v živo znane Slovence. Če je bil v časopisu objavljen intervju z denimo Rafkom Irgoličem, ga je Dnevnik pripeljal na oder in ta je zapel svojega „Črnega konja.“ Ko je denimo Bled zmagal med turističnimi kraji, so na blejskem odru pripravili zabavni večer. Skratka, šlo je za potujočo propagandno akcijo, ki jo je Dnevnik pripravljal po Sloveniji.⁵⁶

Ko so *Dnevnikovi* novinarji Lojze Jakopič, Marjan Raztresen, Edo Glavič, France Stele, Vlado Šlamberger, Marjan Ciglič in Miran Sattler – januarja 1967 pripravili *Ustni časopis* v sindikalni dvorani v Litiji, so sodelovali republiški poslanec Franc Gorenc, predsednik in podpredsednik občinske skupščine Stane Pungerčar in Stane Volk. Imeli so tudi posebne goste, in sicer prof. Alberta Paplerja, Staneta Mancinija, Sonjo Gaberšek idr., dogodek pa sta organizirala Drago Bitenc in Tone Ogorevc.⁵⁷ Istega meseca so *Dnevnikovi* novinarji organizirali *Ustni časopis* še v Škofji Loki in Žireh.⁵⁸

Tudi na *Ustnem časopisu*, ki ga je *Dnevnikovo* uredništvo večkrat priredilo v različnih slovenskih mestih, so imeli nekajkrat akcijo z *Belo kuverto*. Ko je bil *Ustni časopis* v Ravnah na Koroškem, so izžrebali dve beli kuverti z imeni dveh srečnežev, ki sta kot prva dva potnika za nagrado prejela večdnevno potovanje po Evropi. To sta bila Jože Cestnik in Cvetka Naglič. V avtobusu *Dnevnika* in *Putnika*, ki je imel na voljo 44 sedežev, je tako ostalo prostora še za 42 srečnežev, ki so jih izžrebali v drugih krajih po Sloveniji, kjer je bil organiziran *Ustni časopis*.⁵⁹

56 Korespondenca z dolgoletnim *Dnevnikovim* novinarjem Dušanom Nograškom, dne 10. septembra 2018.

57 *Ljubljanski dnevnik*, sobota, 14. januarja 1967, 1.

58 Originalni dnevniški zapisi *Dnevnikovega* fotoreporterja Marjana Cigliča iz januarja 1967.

59 *Ljubljanski dnevnik*, 21. januar 1969, 3.

Ustni časopis v Kinodvorani v Žireh

Foto: Marjan Ciglič, januar 1967, hrani: MNSZS

Ustni časopis v sindikalni dvorani v Litiji

Foto: Marjan Ciglič, januar 1967, hrani: MNSZS

Na podlagi Ustnega časopisa in pisma iz Prekmurja, v katerem je bralec predlagal, da bi oživili še kakšno slovensko tradicijo, se je julija 1987 razvila nova akcija *Nedeljskega dnevnika* – *Podoknica Nedeljskega*, ki se je najprej imenovala *Osina Podoknica*. Z akcijo na *Dnevniku* so mnoga leta in še danes obujajo spomine na stare čase, ko so mladi fantje na skrivaj trkali na okna deklet, pri čemer so morali paziti, da jih niso zalotili starši. Vodilno vlogo podokničarja je imel več kot 30 let Franc Pestotnik.⁶⁰ Podoknica poleg prikazovanja starih navad in vasovanja predstavi tudi posamezne kraje, kjer se dogodek dogaja, krajani pa se zabavajo ob muzikantih, prijetni družbi ter dobri hrani in pijači.⁶¹ Podoknica je postala tradicionalna akcija *Nedeljskega* in je aktualna še danes, izvede pa se na pobudo skupine krajanov ali posameznikov. Ti pošljejo na uredništvo, katero deklet/ženo predlagajo in zakaj, nato pa uredništvo *Dnevnika* izbere kandidatke. Pobudniki so o izboru obveščeni mesec dni vnaprej.⁶² Po spominu Pestotnika so izvedli najbolj nenavadno podoknico v nudističnem avtokampu Koversada na Hrvaškem, kjer so bili člani ansambla Krim in podokničar oblečeni, vsi ostali pa so bili na dogodku goli. Gola je bila tudi slavljenska Pupi, ki je prišla na dopust iz Nemčije.⁶³

Podokničar Franc Pestotnik iz
Nedeljskega Dnevnika pri Jožici
Prebarčevi v Podpadni pri Sečovljah

Foto: Marjan Ciglič, oktober
1993, hrani: MNSZS

60 Korespondenca z dolgoletnim Dnevnikovim

61 »Veselje ob Napoleonovi reki.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042269708> (dostop: 20. september.2018).

62 »Podoknica Nedeljskega.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042499645> (dostop 20. september.2018).

63 »Naših 60 let.« *Nedeljski dnevnik*, 5. januar 2022; »Franc Pestotnik – podokničar. Smeh in zabava na Podoknicah.« *Nedeljski dnevnik*, 5.

Zelo priljubljena je bila tudi tradicionalna Kmečka ohcet, ki jo je v sodelovanju z ostalimi partnerji organiziral *Dnevnik*. Ideja o Kmečki ohceti se je porodila, ko sta se leta 1965 po starih slovenskih običajih poročila Marija Petkovšek in Viktor Korošec. Okrašene kočije in svatje v narodnih nošah so vzbudili veliko pozornost pri Slovencih in tujih turistih. Tako je nastala pobuda, da bi organizirali kmečko ohcet, na kateri bi sodelovali pari iz Slovenije in tujine, dogodek pa bi postal tradicionalen in mednarodno izredno odmeven.⁶⁴

Nevesti na prvi kmečki ohceti Fani in Berit
Foto: Marjan Ciglič, marec 1966, hrani: MNSZS

Že naslednje leto so se med seboj povezali *Ljubljanski dnevnik*, *Kompas*, hoteli *Lev*, *Union*, *Slon* in *Turist*, *Slovenija vino*, *Gostinsko podjetje Ljubljana* in *Šestica* ter uspešno organizirali prvo *Kmečko ohcet*. Na prvi Kmečki ohceti, ki je potekala 8. marca 1966 in je bila prava atrakcija tako za domačine kot turiste, sta se poročila dva para. Med 300 švedskimi kandidati je

64 Zidanšek, Marjeta. Zloženska ob razstavi Kmečka ohcet v objektivu Marjana Cigliča, Ljubljana 2008.

stockholmski časnik *Expressen* izbral Berit in Everta Jakobssona, iz Slovenije pa je *Ljubljanski dnevnik* med 32 kandidati izbral Fani Kozinc in Janeza Potočnika. Berit in Evert sta se sicer uradno poročila že prej na Švedskem in je bila Kmečka ohcet zanju le simbolična, za Fani in Janeza pa je bila to tudi uradna poroka.⁶⁵

Na dan ohceti se je na ljubljanskih ulicah zbralo več kot 50.000 ljudi, ki so z navdušenjem spremljali dogajanje. Še več, gneča je bila tako velika, da je bilo poškodovanih kar nekaj izložbenih oken, ljudje pa so si utirali razgled tudi tako, da so splezali na nadstreške, balkone, javne luči idr. Kmečko ohcet je spremljalo tudi več kot 50 domačih in tujih novinarjev in fotoreporterjev ter ljubljanska in stockholmska televizija.⁶⁶

Posebne čestitke so slovenskemu paru Faniki in Janezu Potočniku med drugimi izrekli tudi košarkarji Olimpije – Janezovi sotekmovalci, Ivo Daneu pa je v imenu vseh igralcev nevesti izročil šopek rož.⁶⁷

Kmečka ohcet je bila tako uspešna, da je ljubljanski televizijski studio o njej pripravil 10-minutni dokumentarni film in ga predvajal med odmorom hokejske tekme med Švedsko in Češkoslovaško na svetovnem prvenstvu v hokeju. Omenjeno tekmo so poleg Jugoslavije prenašali tudi v Avstriji, Švici, Belgiji, Vzhodni Nemčiji, Češkoslovaški, Bolgariji, Sovjetski zvezi, na Danskem in Švedskem. Med sedemtisočglavo množico, ki si je ogledala hokejsko tekmo, so bili tudi Janez, Fani, Berit in Evert.⁶⁸

Kmečka ohcet je postala tradicionalna, prekinjena je bila samo med letoma 1975 in 1978. Vsako leto se je po ljudskih šegah in navadah želelo poročiti več domačih in tujih parov, vedno več prireditev pa so pripravili tudi pred ohcetjo. Zadnjo kmečko ohcet so pripravili leta 1990.

65 Močnik, Monika. »Prva kmečka ohcet skozi objektiv fotoreporterja Marjana Cigliča.« *Fotoantika. Slovenska revija za zgodovino in teorijo fotografije*, 2018, 34; »Še trdi dni do kmečke ohceti.« *Ljubljanski dnevnik*, 5. marec 1966, 5.

66 Prav tam, 35.

67 Močnik, Prva kmečka ohcet, 34; »Poroka, kakršne Ljubljana še ni videla. Pisani svatje.« *Ljubljanski dnevnik*, 9. marec 1966, 5.

68 Močnik, Prva kmečka ohcet, 34; »Torkova poroka v petek na TV.« *Ljubljanski dnevnik*, 10. marec 1966, 5.

Zaradi gneče na prvi Kmečki ohceti so morali policisti za nemoten potek narediti »živi« zid.

Foto: Marjan Ciglič, marec 1966, hrani: MNSZS

Dnevnik in Nedeljski dnevnik v številkah

Leta 2011 so v okviru projekta Revidirane prodane naklade tiskanih medijev, ki je potekal pod okriljem Slovenske oglaševalske zbornice (SOZ), naredili raziskave, ki so pokazale, da je bil tednik *Nedeljski dnevnik* na prvem mestu po prodani nakladi, medtem ko je časopis *Dnevnik* zasedel tretje mesto.⁶⁹ Enaki so bili rezultati tudi naslednje leto.⁷⁰ Za primerjavo naj navedem, da je imel *Dnevnik* leta 2016 v zadnjem trimesečju naklado 21.844, kar je 36.393 manj od najbolj prodajanega časopisa *Slovenske novice* z

69 »Najbolj prodajan tednik v Sloveniji je Nedeljski dnevnik.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042490072> (dostop: 18.september 2018).

70 »Najbolj prodajane ostajajo Slovenske novice.« Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/najbolj-prodajane-ostajajo-slovenske-novice.html> (dostop: 18. september 2018).

naklado 58.237 in 7.402 manj od drugo uvrščenega časopisa *Delo*, ki je imel 29.246 izvodov.⁷¹

Istega leta je imel *Nedeljski dnevnik* naklado 84.282, drugo uvrščeni tednik *Družina* pa 28.432 izvodov. Razlika med prvo in drugo uvrščenim tednikom znaša 55.850 izvodov, kar je skoraj 20.000 več, če primerjamo razliko med časopisom *Dnevnik* in *Slovenskimi novicami*, ki izhajata vsak dan.⁷²

Če naredimo še primerjavo med drugo izdajo *Nedeljskega dnevnika*, ki je izšel leta 1962, katere naklada je znašala 40.000 (naklada prve številke, ki je znašala 200.000, je bila namenjena za promocijo), in naklado iz leta 2016 lahko vidimo, da se je naklada tednika ves čas povečevala in se v 44. letih več kot podvojila, medtem ko je naklada *Dnevnika* padla v primerjavi z letom 2004 za skoraj polovico (47 %).⁷³

Iz podatkov je razvidno, da je *Nedeljski dnevnik* uspešen že od začetka kljub vmesnim »krčem«, pot do uspeha pa je Vaso Gasar, dolgoletni *Dnevnikov* urednik komentiral takole:

Moja teorija je, da je *Nedeljski* uspel zaradi uspešnih kombinacij pravih ljudi na pravem mestu in v pravem trenutku. Potem je sam odziv bralcev reproduciral uspešnost in s tem povezal tudi usmeritev časopisa. Eno brez drugega se ne da ponoviti. *Nedeljskega* brez bralcev in vseh ustvarjalcev in samo z urednikom ni, dobro ujemanje vseh in pisanje s pravo mero občutka in brez hudobije pa je preprosta formula za uspeh.⁷⁴

Da lahko časopis kot tak obstaja in se širi že dobrih 70 let, je treba imeti ljudi, ki z njim »živijo«. Ustvarjalci časopisa – uredniki, novinarji, fotoreporteri, oblikovalci, tiskarji in tudi tisti, ki skrbijo, da je časopis vsak dan na pro-

71 »Kateri slovenski časopis je najbolj bran?« Dostopno na: <https://siol.net/novice/slovenija/kaksno-naklado-ima-slovenski-casopisi-424981> (dostop: 18. september 2018).

72 Prav tam.

73 »Naklade slovenskih tiskanih časopisov v prostem padu. Takšni so trendi zadnjih dvanajstih let.« Dostopno na: <https://www.domovina.je/naklade-slovenskih-tiskanih-casopisov-v-prostem-padu-takсни-so-trendi-zadnjih-dvanajstih-let/> (dostop: 18. september 2018).

74 Prav tam.

dajnih mestih, da ta pride do naročnikov, ter tudi tisti, ki skrbijo za sodelovanje s poslovnimi partnerji – oglaševalci, vse to so ustvarjalci in pomembni akterji pri nastanku in razvoju časopisa. Fotoreporterji pa so tisti, ki skrbijo za vizualno privlačne vsebine, ki dopolnjujejo reportaže, zato bo v nadaljevanju poudarek na fotoreporterski službi pri Časopisni hiši Dnevnik.

FOTOREPORTERSKA SLUŽBA PRI ČASOPISNI HIŠI DNEVNIK

»Photojournalism is the process of story telling using the medium of photography as your main story telling device. While a journalist will use their pen and paper to tell stories, a photojournalist will use their camera to capture the visual representation of a story.«⁷⁵

(Fotoreporterstvo je proces pripovedovanja zgodb z uporabo fotografije kot glavnega medija. Medtem ko novinar za pripovedovanje zgodb uporablja svoje pero in papir, fotoreporter za vizualno pripoved zgodbe uporablja svoj fotoaparati.)

Leta 1951, ko je izšla prva številka časopisa *Dnevnik*, fotoreporterske službe kot take v časopisni hiši še ni bilo oz. boljše rečeno je bila še v »povojjih«. Po nekaterih virih naj bi bil eden prvih fotoreporterjev Lojze Jurca, ki je skupaj z Miranom Sattlerjem na *Dnevnik* »privabil« tudi Marjana Cigliča. V 60. letih sta bila na *Dnevniku* dva fotoreporterja, in sicer Marjan Ciglič in Marjan Zaplatil. Konec 60. let se jima je pridružil še Nace Bizilj, vendar se je Zaplatil približno pol leta kasneje zaposlil pri časopisni hiši *Delo*. V 70. letih sta tako glavnino predstavljala Ciglič in Bizilj, sicer pa jih v tistem času na splošno ni bilo veliko. Poleg dveh fotoreporterjev na *Dnevniku* je bil tudi en pri *Gorenjskem glasu*, dva pri časopisu *Večer*, pri *Delu* pa so bili trije fotoreporterji.⁷⁶

⁷⁵ »Exploring the World of Photojournalism.« Dostopno na: <https://photographyicon.com/photojournalism/> (dostop: 12. junij 2023).

⁷⁶ Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne 31. avgusta 2018.

Prvi Dnevnikovi fotoreporterji, z leve Marjan Ciglič, Nace Bizilj in Marjan Zaplatil
Foto: neznan, original hrani: Vesna Ciglič

Marjan Ciglič, ki se je sicer upokojil leta 1983, za časopisno hišo nikoli ni nehal delati. Okvirno to sovpada s časom, ko je Bizilj prevzel vodilno vlogo fotoreporterske službe, Ciglič pa je imel na *Dnevniku* poseben status. Na *Dnevniku* so takrat imeli tri temnice – ena je bila za razvijanje negativov, ena pozitivov, ena pa je bila samo Cigličeva in v njej je lahko razvijal tako negative kot pozitivne.

Nace Bizilj je v zavedanju pomembnosti fotografij kot vizualnih pričevalcev na *Dnevniku* postopoma vzpostavil tudi pomemben element – odgovornega oz. glavnega urednika fotografije. To je pomenilo, da je skrbel za izbor fotografij, ki bodo objavljene ob posameznih člankih v časopisu

(pri časopisu *Delo* je to vzpostavil Joco Žnidaršič, pri *Mladini* Tone Stojko).⁷⁷ Danes je poklic urednika močno ogrožen oz. izginja in za izbor fotografij skrbijo posamezni uredniki (npr. urednik za kulturo, urednik za športne vsebine), kar znižuje standarde fotografij in zavira razvoj kadrov. To težavo so izpostavili tudi v Aktivu fotoreporterjev in fotografov (AFF),⁷⁸ ki se je nedolgo nazaj vzpostavil v okviru Društva novinarjev Slovenije.⁷⁹

Nace Bizilj je bil odgovorni urednik fotografije vse do leta 2003, nasledil ga je Tomaž Skale, zdaj pa okvirno deset let v časopisni hiši *Dnevnik* nimajo več odgovornega urednika fotografije.⁸⁰

Ko je Nace Bizilj začel delati na *Dnevniku*, je primanjkovalo fotoaparatorov, saj so fotoreporterji vedno potrebovali vsaj dva, zato da ni bilo treba v morebitnih ključnih trenutkih ravno zamenjati filma, pomembni pa so bili tudi zaradi tega, ker zooma še niso poznali. Takrat so imeli vsi službene aparate, danes pa je to prava redkost, namreč večina fotoreporterjev si mora sama zagotoviti fotoaparate in material. Časopisna hiša *Dnevnik* jim je zagotavljala ves fotografski material, so pa fotoreporterji mesečno oddajali poročilo, koliko fotomateriala je bilo porabljenega. Najprej so uporabljali vzhodnonemški fotografski material, vendar se je izkazal za zelo občutljivega. Potem so začeli uporabljati Ilford in Efka filme in papir, ki jih je uvoznik pošiljal na dnevnik. Nemalokrat pa je šel fotoreporter Nace Bizilj v Avstrijo, kjer je bil Nikonov agent in tam kupil ves potreben material za vse fotoreporterje. V veliki meri so uporabljali dva različna formata papirja. Za portret so npr. uporabljali format 13 x 18, za dogodke 18 x 24 idr. Na vprašanje, ali se je kdaj zgodilo, da so ostali rez potrebnega fotografskega

77 Telefonski pogovor z Dnevnikovim fotoreporterjem Tomažem Skaletom, dne, 21. junija 2023.

78 Ustanovitev aktiva fotoreporterjev in fotografov je bila posledica slabšanja profesionalnih, pravnih in finančnih razmer za ustvarjanje. Cilji Aktiva so: Združevanje in povezovanje fotoreporterjev, ki so sicer člani različnih uredništev oziroma delujejo samostojno; Izboljšanje delovnih, socialnih in profesionalnih pogojev za delo fotoreporterjev in fotografov; Zaščita avtorskih pravic in pristop k sistemom kolektivnega uveljavljanja avtorskih pravic; Poglobljanje strokovnega znanja in organizacija izobraževalnih vsebin s področja novinarske in dokumentarne fotografije ter mednarodna sodelovanja

79 »Fotografi opozarjajo na ogroženost žanrov in poklica ter nestabilne pogoje dela« Dostopno na: <https://n1info.si/novice/slovenija/fotografi-opozarjajo-na-ogrozenost-zanrov-in-poklica-ter-nestabilne-pogoje-dela/> (dostop: 27. julij 2023).

80 Telefonski pogovor z Dnevnikovim fotoreporterjem Tomažem Skaletom, dne, 21. junija 2023.

materiala, je odgovoril: »Vedno smo se nekako znašli, nikoli ni zmanjkalo gradiva.«⁸¹

Popis foto materiala Marjana
Cigliča za junij 1967
Arhivsko gradivo Marjana
Cigliča, hrani: MNSZS

Podobno je bilo tudi z materiali in tekočinami, ki so jih potrebovali za razvijanje filmov v temnici. Pri tem so mnogokrat tudi improvizirali, Marjan Ciglič pa je imel tudi svojo formulo za razvijanje filmov.⁸² Ciglič je temnico uporabljal tudi na terenu, namreč, ko so z *Dnevnikom* potovali po Sloveniji in prirejali Ustni časopis, je imel posebno nalogo. S seboj je vzel skoraj ves laboratorij – povečevalnik, kemikalije idr. in fotografiral vse ljudi, ki so se udeležili dogodka, potem pa je šel med dogajanjem v poseben prostor in razvil fotografijo. Na tej fotografiji je nekoga obkrožil, to pa so potem prikazali na velikem filmskem platnu. Tisti, ki je bil obkrožen, je dobil nagrado.⁸³

Ciglič Marjan

Prebrilo o uporabi materiala po mesec junij

Četela v solisti od mesec meseca

4 x 100 vsm	24 x 30	IPFA
3 x 100 "	18 x 24	"
4 x 100 "	13 x 18	Agfa
3 x 100 "	17 x 18	IPFA
15 x 100 "	13 x 18	Forte
5 x 100 "	9 x 14	Erbe
5 x 100 m film	Letec Kodak	3 x
20 vsm filmov	6 x 9	OMNO
20 "	6 x 9	Kodak Kodak
10 "	6 x 9	Kodak - I

Delava v juniju 67

25 vsm filmov Letec OMNO (1,60 m/)

5 x 100 vsm papirje	13 x 18	Agfa
1 x 100 "	18 x 24	"
5 x 100 "	9 x 14	Erbe
10 x 100 "	13 x 18	Erbe
8 x 100 "	9 x 14	Erbe
2 x 100 "	9 x 14	Forte

Četela v solisti po mesec junij

4 x 100 vsm papirje	24 x 30	Erbe
2 x 100 "	18 x 24	Erbe
10 x 100 "	13 x 18	Agfa
7 x 100 "	13 x 18	Erbe
10 x 100 "	13 x 18	Forte
6 x 100 "	9 x 14	Erbe
2 x 100 "	9 x 14	Forte

4 x 60 m film Letec Kodak 3 x
20 vsm filmov 6 x 9 OMNO
10 " " 6 x 9 Kodak Kodak
6 " " 6 x 9 Kodak - I

podrej razpisi fotičito je prvi Lombarza 1967

Ciglič Marjan

⁸¹ Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne, 31. avgusta 2018.

⁸² Intervju s fotoreporterjem Tomijem Lombarjem, dne, 16. marca 2023.

⁸³ Tone Janežič, »Človek s stotimi življenji. Novoletni pogovor. Marjan Ciglič, fotoreporter Dnevnika in Nedeljskega je živa legenda.« *Sobotna priloga*, 28. december 1996, 16–17.

Marjan Ciglič v temnici čisti steklo za povečevalnik

Foto neznan: original hrani Vesna Ciglič

Zelo velik preskok v razvoju fotoreporterske službe so narekovali digitalni fotoaparati. Ti so omogočili večje število posnetkov, hitrejši dostop oz. prenos fotografij, hitrejšo obdelavo fotografij idr., nastavitve na digitalnih fotoaparatih pa so olajšale tudi fotografiranje v različnih situacijah in vremenskih pogojih, predvsem pa ponoči. Na digitalnem fotoaparatu se danes za nočno fotografiranje nastavi parametre na 12.800 ISO.⁸⁴ Rezultat takih nastavitvev pomeni, da so nočne fotografije ostre in brez zrnatosti. Pri analognih fotoaparatih so imeli filmi takrat nastavitve med 400 do 1600 ASA in so se za boljše resolucijske nočne fotografije morali znajti drugače. Izvajali so t. i. nategovanje filma, pri čemer so film pri razvijanju v temnici za eno stopnjo podaljšali. To je pomenilo, če se je film navadno razvijal 7 minut, so ga takrat morali razvijati 10 minut. Na tak način so npr. iz 1600 ASA lahko navili na 3200, 800 ASA pa npr. na 1600, torej za eno stopnjo se je dalo podaljšati razvijanje. Sicer

84 ISO (International Organization for Standardization) je lestvica, ki določa občutljivost filma na svetlobo in hitrost premikanja. Npr. ISO občutljivost med 100 in 400 je namenjena za fotografiranje brez bliskavice zunaj na prostem v sončnem vremenu, med 400 in 1600 za zvečer in oblačnem vremenu, med 1600 in 6400 (lahko tudi več) pa za nočne posnetke ali v temnem prostoru. Višja je ISO občutljivost, večji je razpon učinkovitosti bliskavice. Uporablja se tudi lestvica in standard ASA (American Standards Association), v Jugoslaviji pa se je za filme uporabljal tudi standard DIN (Deutsche Industrie Norme).

pa je bila zadnja omejitev 3200 ASA, čez to niso smeli iti, ker jim tehnologija tega ni dopuščala.⁸⁵

V časopisni hiši Dnevnik so informacije o dogodkih dobili po različnih kanalih. S pomočjo teleprinterja so ves dan sprejemal novice agencije *Tanjug*⁸⁶ in jih prevajali, z njihovo pomočjo pa so tudi pošiljali in sprejemali sporočila ter fotografije (podobno kot danes računalniki). Informacije so prejemali tudi po radiih, od gasilcev, gorskih reševalcev idr. Zaradi narave dela so bili policisti mnogokrat zelo razumevajoči do fotoreporterjev, ko so morali zaradi dela prekoračiti hitrostne omejitve. Nace Bizilj je misel podkreplil z besedami: »Ko se je tiskalo časopis ob 9.00 uri zjutraj, okoli 8.00 zjutraj pa je na Brnik prispel pomemben državnik, si moral biti ob prihodu tam, narediti fotografije, se vrniti v Ljubljano, razviti filme, takrat še na vodni bazi, jih posušiti in do 8.45 ure fotografije dostaviti v uredništvo.« Za marsikoga bi bilo tako delo stresno, za Bizilja, fotoreporterja po srcu, pa je bil to izziv.⁸⁷

Sicer pa delo fotoreporterja ni služba, ki bi jo opravljali osem ur na dan, ampak predstavlja način življenja. Za dobro pokrivnost so bili veliko časa na poti, vsak dan je bil delovni dan. Nace Bizilj se spominja, da je bil vsak drugi vikend dežuren in takrat je navadno dodatno naredil med 400 in 450 km, saj se je moral voziti po vsej Sloveniji, kjer se je kaj dogajalo. *»Moram reči, da je bilo kar naporno, ampak jaz tega napora nisem nikoli čutil, jaz sem užival. To je bila moja sreča, moja svoboda.«*⁸⁸

Ko so bili fotoreporterji v tujini in so morali kar se da hitro dostaviti posnetke na uredništvo, da bodo fotografije, skupaj z reportažo objavljene, dokler so aktualne, so filme pošiljali v uredništvo na različne načine, največ-

85 Intervju s fotoreporterjem Tomijem Lombarjem, dne, 16. marca 2023.

86 Tanjug – Telegrafska agencija nove Jugoslavije je bil ustanovljen novembra 1943 z namenom obveščanja jugoslovanske in tuje javnosti o protifašističnem boju in narodnoosvobodilnem gibanju na območju Jugoslavije. Po vojni je pokrival dogodke na celotne območju Jugoslavije in v tujini. Od leta 1992 je bil Tanjug tiskovna agencija Zvezne republike Jugoslavije, od leta 2003 tiskovna agencija državne skupnosti Srbije in Črne gore, od leta 2006 pa nacionalna tiskovna agencija Srbije.

87 Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne 31. avgusta 2018.

88 Prav tam.

krat kar po avtobusu. Prosili so voznika ali sprevodnika, da ga je izročil na avtobusni postaji v Ljubljani kurirju, ki ga je dostavil v uredništvo.⁸⁹

Da je delo potekalo nemoteno, so imeli vsak dan dopoldanske seje, na katerih so določili prioritete za tisti dan, npr. določili so, katere dogodke bodo pokrivali in kdo. Ko je bil Nace Bizilj odgovorni urednik fotografije, je tudi določal, kateri fotoreporter bo pokrival kakšen dogodek, določal pa je po afiniteti posameznika, npr. na športne dogodke je poslal nekoga, ki se je dobro znašel na tekmah in podobno. Vsak dan popoldne pa so se v manjšem številu na popoldanskih sejah zbrali samo izvršni uredniki.

Ena od uredniških sej – fotoreporter Nace Bizilj stoji v ozadju in drži časopis
Foto: Marjan Ciglič, junij 1971, hrani: MNSZS

Ko je naklada časopisa rasla, se je pokazala tudi potreba po večjem številu fotoreporterjev. Takrat so se *Dnevnikovi* ekipi za krajši čas pridružili

⁸⁹ Korespondenca z dolgoletnim *Dnevnikovim* novinarjem Dušanom Nograškom, dne 14. septembra 2018.

še fotoreporterji Jaka Adamič, Matej Povše in Edi Masnec ter Lado Čuk, ki je ostal na *Dnevniku* do upokojitve.

V 80. letih so se pod mentorstvom Naceta Bizilja na *Dnevniku* oblikovala danes številna znana fotoreporterska imena; Tomaž Skale, ki je še danes zaposlen pri *Dnevniku*, ter Jože Suhadolnik in Tomi Lombar, ki sta bila na *Dnevniku* sicer le nekaj časa, malce kasneje pa še Rafael Marn, Luka Cjuha, Bojan Velikonja idr., sicer pa so imeli tudi honorarno zaposlene fotoreporterje, saj je bilo treba pokrivati številne dogodke.⁹⁰

Nace Bizilj, ki je bil med drugim tudi 23 let urednik fotografije pri časopisu *Dnevnik*, je večkrat poudarjal, da se fotografov in fotoreporterjev ne sme »metati v isti koš«. Leta 2011, ob 60. obletnici *Dnevnika*, so povzeli Nacetov intervju, ki so ga objavili leta 2003 ob njegovi upokojitvi v sobotni prilogi *Dnevnika*. Takrat je Bizilj dejal:

»Spoštujem oba poklica, izredno cenim fotografe, ki se ukvarjajo recimo z industrijsko fotografijo, modno fotografijo med njimi so tudi moji prijatelji, toda moje fotoreporterko poslanstvo je drugačno od njihovega: jaz obveščam ljudi, moja fotografija je informacija, ki je pomembna za javnost.« »Pa saj to bi trdil tudi fotograf.« »Ne, on obvešča le posredno. Vzemiva primer modne revije. Če jo je zasnoval Armani, bo mene kot fotoreporterja zanimal on sam in vse, kar se bo dogajalo okoli njega, fotografa pa bodo zanimali detajli oblek, ki jih predstavljajo na tej modni reviji. Včasih nas fotografi ocenjujejo za površneže s tehničnega vidika, ko gre za ocenjevanje kakovosti fotografije, svetlobo in sence, redakcije, za katere delamo, pa tega ne ocenjujejo, marveč od nas zahtevajo informacijo. In končno svoboda fotoreporterja je večja od svobode fotografa. Meni dajo nalogo, ki jo moram opraviti, to je res, toda pri realizaciji te naloge je fotoreporter povsem svoboden. Le od mene je odvisno, kako bom prikazal določen dogodek, zato fotoreporterjev izdelek pripoveduje ljudem, kako on vidi svet okoli sebe.«⁹¹

90 Telefonski pogovor s fotoreporterjem Tomažem Skaletom, dne, 21. julija 2023.

91 »60 let Dnevnika.« *Dnevnik*, 9. julij 2011, 3.

Nace Bizilj je veljal za nepopustljivega in strogega mentorja z zanimivimi pristopi, hkrati pa je vedno znal pohvaliti dobro opravljeno delo. Vedno jih je primerjal s fotoreporterji konkurenčnih medijskih hiš in jih tako opozarjal na njihove šibkosti, od njih pa je zahteval tudi splošno razgledanost in spremljanje aktualnega dogajanja na različnih področjih.

Nekoč, ko je bil razočaran nad mojo fotografijo, mi je na mizi pustil fotografijo istega dogodka, ki jo je posnel Delov fotoreporter – njegovo ime je prečrtal, zraven pa pripisal mojega in mi dal jasno vedeti, da bi takšno sliko moral posneti jaz, da se pač nisem izkazal. Izgovori, zakaj nisem mogel posneti take fotografije, ga niso niti najmanj zanimali.⁹²

V zavedanju, da so fotoreporterji in novinarji zrcalo časopisa, za katerega delajo, je nakazovala tudi zanimivost, da so imeli na *Dnevniku* v rezervi suknjič za primer, če so morali iti fotografirati pomemben dogodek, ki ni bil predviden. »Če delaš za *Dnevnik*, pomeni, da predstavljaš ugledno časopišno hišo« so bile Biziljeve besede po tem, ko je Tomiju Lombarju naročil, naj se gre domov preobleč,⁹³ ker sta šla fotografirati dogodek v Državni zbor.⁹⁴

Kljub Biziljevi strogosti in nepopustljivosti, s katero je na podlagi svojih izkušenj koval pot mladim fotoreporterjem, pa se je znal tudi pošaliti. Takole se enega od zabavnih dogodkov z Biziljem spominja *Dnevnikov* novinar Miran Šubic, ko je kot eden izmed novinarjev pokrival dogajanje na olimpijskih igrah v Sarajevu leta 1984:

»Ti znaš reportaže delat in za Olimpijado v Sarajevu potrebujemo športnega in še enega, ki bo ta background pokrival.« »To je bila zame nagrada in priznanje. /.../ In dol je prišel en moj zelo dober kolega, seveda ni imel ne sobe ne nič. Sem rekel naj gre z menoj v novinarsko vas in če to ne bi bilo v Sarajevu in če ne bi bili Bosanci tako prijazni, naju verjetno nebi spustili. /.../ Mi smo imeli apartma in Nace kot šef je imel v spalnici zakonsko posteljo, mi pa smo spali v manjših

92 Bizilj, Nace. *Nace Bizilj – fotoreporter, Pomladni sij, Katalog retrospektivne razstave*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2019, 20.

93 Tomi Lombar je bil oblečen v farmerke – hlače/kavbojke z naramnicami.

94 Intervju s fotoreporterjem Tomijem Lombarjem, dne, 16. marca 2023.

posteljah. In mu jaz ob ene štirih zjutraj pripeljem tega ... saj Nace je razumel situacijo in ni bil nič jezen, ampak potem me je pa drugim predstavljal takole: »To je pa naš novinar z Gorenjske, Šubic, ki rad mlade fante drugim v posteljo vozi«. To so bile zajebancije, nesmrtni, in smo se imeli prav lepo /.../.«⁹⁵

Sicer pa je bilo njegovo glavno vodilo za fotoreporterje pravilo, da ne fotografiraš samo tistega, kar ti je naročeno, ampak da spremljaš dogajanje okoli sebe. Enako je menil tudi fotoreporter Marjan Ciglič, ki je nekoč dejal: »Fotoreporter mora biti vedno na preži. Kakšna stvar se lahko zgodi hitro in je neponovljiva.«

Časopisna hiša *Dnevnik* si je medijski prostor »delila« z drugimi časopisnimi hišami, v glavnem so v Sloveniji prevladovali trije večji časopisi, in sicer *Dnevnik* (kamor spada tudi *Nedeljski dnevnik*), *Delo* in *Večer*. Med temi tremi sta si (pozitivno) konkurenčnost delila predvsem časopisa *Delo* in *Dnevnik*. Ta se je kazala predvsem v medsebojni primerjavi, ki je enega in drugega spodbujala k izboljšavam in izpopolnjevanju, hkrati pa so si med seboj tudi pomagali.⁹⁶ Zgodilo se je, da je fotoreporter iz ene časopisne hiše posodil svojemu kolegu iz konkurenčnega medija fotografijo in obratno.⁹⁷

Fotoreporterji posameznih časopisnih hiš so se pogosto znašli na istih dogodkih, ki so jih želeli dobro medijsko pokriti in narediti ekskluzivne reportaže, kljub temu pa so spoštovali en drugega pri svojem delu. Eden od odmevnejših tovrstnih dogodkov je bila prvomajska parada leta 1961, ki je potekala v Ljubljani, in je bila zadnja v takih razsežnostih. Na paradi se je zbralo približno sto tisoč ljudi, na njej pa so sodelovali pripadniki JLA, predstavniki delovnih kolektivov, športnih organizacij, mladina, otroci idr. Udeležili so se je tudi najvišji predstavniki Slovenije, med njimi predsednik ljudske skupščine LRS Miha Marinko, podpredsednik zvezne ljudske skupščine Franc Leskovšek, predsednik izvršnega sveta LRS Boris Kraigher, podpredsednika republiškega izvršnega sveta dr. Joža Vilfan in Viktor Avbelj, člani republiškega izvršnega sveta, organizacijski CK ZKS Ivan Maček,

95 Intervju z Dnevnikovim novinarjem Miranom Šubicem, dne, 29. novembra 2022.

96 Intervju z fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne, 31. avgusta 2018.

97 Prav tam.

predsednik republiškega sveta sindikatov Stane Kavčič, podpredsednik glavnega odbora SZDL Slovenije Franc Kimovec – Žiga, člani glavnega odbora SZDL, generalni podpolkovnik Rado Pehaček idr.⁹⁸ Na paradi je nastala tudi ikonična fotografija avtorja Edija Šelhausa,⁹⁹ ki je bil v pravem trenutku na pravem mestu, namreč med stotisočglavo množico, iz katere se

je del organiziral v krog, je točno na sredini ujel fotoreporterja Marjana Cigliča.¹⁰⁰

Zadnja prvomajska parada iz leta 1961 – na levi strani s fotoaparatom Marjan Ciglič, poleg njega Miloš Švabič, Delov fotoreporter ter ostali fotoreporterji
Foto: Edi Šelhaus, maj 1961, hrani: MNSZS

Marjan Ciglič na sredini kroga

Foto: Edi Šelhaus, maj 1961, hrani: MNSZS

98 Časopis Dnevnik, »Prvomajska parada.« *Dnevnik*, 4. maj 1961, 6–7.

99 Po trenutno razpoložljivih virih je Šelhaus na tem dogodku posnel 80 fotografij, Ciglič pa 81.

100 Fotografski fond Edi Šelhaus in fotografski fond Marjan Ciglič, fototeka Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije.

Fotografiranje dogodkov pa je za fotoreporterje lahko predstavljalo prave izzive, saj so se nemalokrat znašli v situacijah, ki so zahtevale iznajdljivost, izpostavljeni so bili nevarnostim, včasih pa so jim preglavice delali glavni »akterji«, ki niso vedno želeli sodelovati.

Eden takih primerov se je Šelhausu (in verjetno tudi komu drugemu) zgodil leta 1961, ko je na Bledu potekal šahovski turnir in na katerem je bil glavna zvezda svetovni šahovski prvak Bobby Fischer.

Bobby Fischer (na levi) in fotoreporter Marjan Ciglič na šahovskem turnirju na Bledu
Foto: Edi Šelhaus, september 1961, hrani: MNZSZ

To srečanje mi je ostalo v spominu, ker je Bobby, komaj 15 let¹⁰¹ mu je bilo, imel precej težav z menoj, jaz pa z njim. V uredništvu Tovariša so mi naročili, naj o tem čudežnem, a muhastem dečku, ki je postal središče šahovskega sveta, posnamem več slik, a že v naprej so me opozorili, da je na moč samozavesten, večkrat celo »tečen«, skratka čudnih navad. /.../Prvič sem nameril nanj objektiv v recepciji hotela, in sicer v trenutku, ko je hotel zamenjati dolarje v dinarje. Ko je to opazil, se je name zadril in mi obrnil hrbet. Seveda moja obveznost do časopisa še ni bila opravljena, sledil sem mu naprej. Očitno nezadovoljen se

¹⁰¹ Gre za napačno informacijo, Bobby Fisher je bil takrat star 18 let, vendar tega v besedilu nisem popravljala, ker gre za dobeseden citat iz vira.

je umaknil v svojo sobo./.../Za večerjo se je pokazal v restavraciji, a se brž, ko me je opazil, umaknil v prostorček okoli nje. Tudi sam se strinjam, »da ima pri jedi še pes rad mir«, pa kaj, takšni pregovori ne veljajo za ljudi mojega poklica. Stopil sem v sobico, poblisknil s flešem, a se še komaj umaknil, da me ni zadel del njegove večerje. Naslednji dan pa, kot da se ni zgodilo nič. Fotografiral sem ga po mili volji /.../.¹⁰²

Da so bili posnetki skokov v Planici čim bolj atraktivni, so se fotoreporteri posluževali tudi nekonvencionalnih taktik
Foto: Marjan Čiglič, marec 1969, hrani: MNSZS

Dnevnikovi fotoreporterji (in novinarji) so se srečevali še z drugimi izzivi. Decembra 1981 je na Korziki strmoglavilo jugoslovansko letalo. Že naslednji dan zjutraj je iz Ljubljane v Ajaccio poletelo posebno letalo, na katerem je bila poleg predstavnikov republiške in državne skupščine, Inex Adrie, Kompassa in jugoslovanske komisije za identifikacijo žrtev pod vodstvom prof. dr. Janeza Milčinskega tudi skupina novinarjev iz vse države,¹⁰³ *Dnevnikovim* novinarjem pa je udeležbo prepovedal sam predsednik vlade

102 Edi Šelhaus. *Fotoreporter. Avtobiografija*. Ljubljana: Borec, 1982, 180.

103 Perič, Toni. »«Da ne vidim nikogar iz Nedeljskega!» Novinarjev odhod na Korziko je hotel preprečiti sam predsednik vlade.«V: *50 let Dnevnika*, ur: Tone Janežič in Miran J. Lesjak. Ljubljana: Dnevnik, 2000, 40.

Janez Zemljarič. Prepoved se je navezovala na objavo v *Nedeljskem dnevniku*, ko je novinar Iztok Lipovšek pisal o finančnih nepravilnostih v nogometnem klubu Olimpija, ki je bilo povezano tudi z delovanjem Zemljariča. Zlatko Šetinc, takratni odgovorni urednik *Nedeljskega*, se s prepovedjo ni mogel sprijazniti in je naročil novinarju Toniju Periću, naj se vseeno poskuša nekako »zriniti« na letalo. Periću je bila dodeljena nezavidljiva naloga, dodatno breme pa je občutil še ob naročilu, da »še kaj poslika«. Takrat mu je Nace Bizilj svetoval: »Ti si pač priznaj, da ne znaš slikati. Bo pa tam zanesljivo Joco Žnidaršič iz Dela. Hodi za njim in ko on "škljocne", se postavi na isti kraj in "pritisni" še ti. Pa prej film vloži v fotoaparata.«¹⁰⁴ Novinarju Periću je dejansko uspelo priti na letalo, dogajanje je uspešno fotografiral in tako je tudi *Dnevniku* uspelo pripraviti reportažo o tragični nesreči, ki je vzela 179 življenj.

Sicer pa fotografiranje tragičnih dogodkov fotoreporterjev niso pustili ravnodušne. V starejših izvodih časopisa *Dnevnik* in *Nedeljski dnevnik* lahko najdemo zelo nazorne fotografije nesreče, poleg tega pa so napisani tudi številni osebni podatki udeležencev. Ti so poleg imena, priimka in starosti lahko vsebovali še naslov, kje je bil udeleženec zaposlen idr. V *Nedeljskem dnevniku* so bile v rubriki *Črni teden* objavljene prometne nesreče s smrtnim izidom. Spremljal jih je zemljevid Slovenije z označenimi kraji in podatki o nesreči, nekatere nesreče pa so bile tudi posebej predstavljene. Fotoreporter Tomaž Skale se spominja tragedije, ki je močno vplivala nanj in tudi na »politiko« tovrstnih objav v časopisju. Ko se je vračal s službene poti v Ljubljano, se je pri Medvodah zgodila prometna nesreča. Skale je kot profesionalni fotoreporter nesrečo fotografiral, na poti domov pa se je začel spraševati, zakaj zdravnik in drugo osebje, ki so bili na kraju dogodka, ne »hitijo«. Sledila je objava v časopisu, nekaj dni kasneje pa je Skale prejel pismo. Pisal mu je oče dekleta, ki je v nesreči izgubilo življenje, v pismu pa mu je napisal, da je bil njegov zadnji spomin na hčerko fotografija, na kateri umira. Pismo ga je močno pretreslo, takrat pa je postalo tudi jasno, da zdravnik in drugi niso hiteli, ker so vedeli, da dekletu ni več pomoči in so se osredotočali le nato, da ji omogočijo čim lažji »odhod«.¹⁰⁵

104 Prav tam.

105 Intervju s Tomažem Skaletom z dne, 30. marca 2023.

Razumem fotografije, ki spreminjajo potek in pomagajo pri izboljšanju /.../ fotografija fantka, ki se je utopil, je spremenil odnos Nemčije do migracij, tudi fotografija deklice, ki je nastala v času korejske vojne ni ostala neopažena. Vojne fotografije lahko močno spremenijo odnos do dogajanja, da jih želimo prepričati in služijo tudi kot opomin, da se vojne nebi več dogajale /.../ tudi fotografije prometnih nesreč načeloma lahko tudi spremenijo odnos do vožnje, ampak ti se lahko znajdeš v nesreči kot krivec ali pa tudi udeleženec /.../ tovrstne objave zelo nazornih prometnih nesreč pa na nekoga sploh nimajo vpliva, nekdo pa je lahko zaradi tega zelo prizadet /.../.¹⁰⁶

Sicer pa so *Dnevnikovi* fotoreporterji pokrivali številne dogodke doma in v tujini. Fotoreporter Jože Suhadolnik se iz časa, ko je delal za *Dnevnik*, najbolj spominja dogodkov v Romuniji, ko se je leta 1989 vršila množična vstaja proti diktatorju Nicolau Ceaușescu, ki se je končala z njegovo usmrtnitvijo in usmrtnitvijo njegove žene.¹⁰⁷ Tomaž Skale, ki za *Dnevnik* dela že zavidljivih 40 let, je težko izpostavil samo na en dogodek, ki mu je bil priča kot *Dnevnikov* fotoreporter, je pa omenil dogodke iz časa osamosvojitve Slovenije, pogreb papeža Janeza Pavla in pogreb prvega predsednika Hrvaške Franja Tuđmana, fotografiral je tudi dogajanje, ko so leta 2003 v atentatu v Beogradu ubili Zorana Đinđića, prvega demokratično izvoljenega srbskega premierja po padcu režima Slobodana Miloševića, bil je tudi v Afganistanu, ko so ženske dobile volilno pravico, spremljal je otroke, ki so jih pripeljali iz Gaze (Palestine) na Sočo v Ljubljani, kjer so jim pomagali pri njihovih telesnih poškodbah idr. Kot fotoreporter meni, da je pri tovrstnih dogodkih ključno, da so na fotografijah ujete prave emocije posameznikov ali družbe, pa naj bo to veselje, sreča ali pa žalost, saj te odražajo pristno stanje in pripovedujejo pravo zgodbo.¹⁰⁸ Tomi Lombar se je pri časopisni hiši zaposlil spomladi leta 1991, začetki njegove fotoreporterke kariere pa sovpadajo z osamosvojitvijo Slovenije. Njegova prva najodmevnejša fotografija je nastala 27. junija 1991, ko se je začela vojaška agresija.

106 Prav tam.

107 Korespondenca po elektronski pošti s fotoreporterjem Jožetom Suhadolnikom, dne, 20. julija 2023.

108 Telefonski pogovor s fotoreporterjem Tomažem Skaletom, dne, 21. junija 2023.

Ko smo se v Podutiku peljali po makadamski cesti, je iz gozda začelo rohneti kot sto hudičev. Ustavili smo se in skriti za drevesi pričakali prihod tankov. Ob istem času so bili tam fantje, ki so osamosvojitve do zore proslavljali kar na kamionu. Ko so se prikazali tanki, je eden od fantov skočil s kamiona in se z dvignjenimi rokami postavil pred tank JLA. Takrat je nastala moja prva vojna fotografija. Tankist je peljal naprej in fant se je moral umakniti.¹⁰⁹

Osamosvojitve Slovenije je na splošno pomenila razcvet oz. zlato obdobje fotoreporterstva, saj so se odvijali zgodovinsko pomembni dogodki, ki so morali biti dokumentirani. Pri časopisni hiši *Dnevnik* so bili na terenu vsi fotoreporterji in skoraj vsi novinarji. Pokrivali so različna dogajanja, pri čemer so morali dobro predvidevati in dobiti čim več informacij o ključnih premikih. Čeprav niso vedeli, kaj se bo zgodilo in so se izpostavljali različnim nevarnostim, se niso umaknili. Ko je Slovenijo preletelo vojaško letalo Mig in prebilo zvočni zid, so se oglasile sirene za zračni napad. Ljudje so zavetje iskali v zakloniščih, nekateri so se skrili tudi v tunel pod gradom v Ljubljani. Vesna Ciglič, vnukinja fotoreporterja Marjana Cigliča se spominja, da se je takrat umaknila v zaklonišče v njihovi stolpnici, Marjana pa ni bilo od nikjer. Ko je nevarnost minila, je odšla nazaj v stanovanje in ko se je Marjan vrnil, ga je vprašala, kje je bil in zakaj ni prišel v zaklonišče. Odgovoril ji je, da je šel najprej na streho stolpnice, če bo še kakšno letalo za fotografirat, potem pa je šel še malo naokrog.¹¹⁰ Tudi Nace Bizilj je v času osamosvojitve kar nekajkrat zrl nevarnosti v oči, med drugim je bilo vanj večkrat uperjeno orožje, posnel pa je tudi kar nekaj ekskluzivnih fotografij.¹¹¹

109 Uršič, Irena. »Oborožen s fotoaparatom in pogumom. Prve vojne fotografije Tomija Lombarja.« Dostopno na: <https://www.muzej-nz.si/si/blog/1460-Oborozen-s-fotoaparatom-in-pogumom> (dostop: 25. avgust 2023).

110 Intervju z Vesno Ciglič, vnukinjo fotoreporterja Marjana Cigliča, dne, 23. februarja 2023.

111 Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne, 31. avgusta 2018.

DNEVNIKOVI FOTOREPORTERJI IN NJIHOVI FOTOGRAFSKI FONDI, KI JIH HRANI FOTOTEKA MUZEJA NOVEJŠE IN SODOBNE ZGODOVINE SLOVENIJE

V Fototeki Muzeja novejše in sodobne zgodovine Slovenije se hrani zelo raznoliko fotografsko gradivo, ki zajema čas od preloma v 20. stoletje pa vse do današnjih dni.

Fototeka je nastala leta 1952, leto dni za tem, ko se je muzej preselil v Cekinov grad, kjer je lociran še danes. Takrat se je imenoval Muzej narodne osvoboditve,¹¹² s tem pa je bilo povezano tudi zbiranje fotografskega gradiva. V prvih letih njenega obstoja je muzej pridobil predvsem gradivo iz obdobja 2. svetovne vojne, poudarek pa je bil na zbiranju, preučevanju in urejanju fotografskega gradiva partizanskih in zalednih enot, življenju na osvobojenem ozemlju, okupatorjevem terorju idr. Kasneje sta se spremenila poslanstvo in zbiralna politika muzeja, s tem pa je v muzej začelo prihajati fotografsko gradivo iz različnih časovnih obdobjij prejšnjega stoletja in celo iz 19. stoletja.¹¹³ Danes se v muzejski fototeki nahaja pravi fotografski opus, ki ilustrira vse pomembne dogodke in vsakdanje življenje Slovencev iz celotnega 20. in začetka 21. stoletja. Ponaša se s približno 3 milijoni fotografij na različnih nosilcih in velja za največjo nacionalno fotografsko dediščino.

Fotoreporter Marjan Ciglič

Marjan Ciglič je svoje otroštvo preživel v Kranju, kjer se je kot 14-letni fant prvič srečal z delom fotografa pri Francu Jugu. Med 2. svetovno vojno je izkusil prisilno mobilizacijo v nemško vojsko, kasneje tudi Goli otok. Preden je Ciglič postal sinonim za časopis *Dnevnik*, je bil zaposlen v fotografskih studiih; najprej v Vipavi, potem v Ajdovščini, od tam pa ga je pot vodila v Ljubljano, kjer je najprej delal v Fotoliki, kjer se je največ ukvarjal s por-

112 Muzej se je leta 1948 ob ustanovitvi imenoval Muzej narodne osvoboditve. Leta 1962 se je preimenoval v Muzej ljudske revolucije, leta 1994 v Muzej novejše zgodovine, leta 2003 v Muzej novejše zgodovine Slovenije, od letos pa se imenuje Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

113 Vraničar, Ivo. »Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.« *Foto antika. Slovenska revija za zgodovino in teorijo fotografije*, 2012, 46.

tretji. Svojo fotografsko pot je nadaljeval v fotostudiu Stane Potrč, kjer sta ga večkrat obiskala Miran Sattler in Lojze Jurca iz *Dnevnika* in ga povabila v svoj kolektiv.¹¹⁴

Marjan Ciglič je kot fotoreporter časopisne hiše *Dnevnik* delal od leta 1957 pa vse do leta 1997, čeprav se je uradno upokojil leta 1983.

Marjan Ciglič je bil zaščitna znamka *Dnevnika* skoraj do zadnjega, dokler je le zmožgal na pot in med ljudi. Povsod so ga prepoznavali in radi sprejemali kot moža, ki s starim in stolčnim Nikonom in s prstom nenehno na sprožilcu išče zanimive motive. /.../ Marjan Ciglič, človek, ki ga je zagotovo imelo najraje največ novinarjev na *Dnevniku*. Kajti bil je enostavno nekaj posebnega. Kot dnevnikovec in kot človek.¹¹⁵

Tematika njegovega fotografskega opusa je izredno pestra in v grobem zajema politiko, kulturo, šport, gospodarstvo, pomembne dogodke in obiske, kmetijsko, promet, šolstvo, mednarodne odnose, NOB, izseljence, trgovino, Cerkev, zdravstvo, etnologijo, proslave, turizem in gostinstvo, črno kroniko, življenjski utrip v mestih in na podeželju, portrete ter razne akcije časopisa *Dnevnik* in *Nedeljski dnevnik*. Vsakoletno je fotografiral dogodke, kot npr. Kmečka ohcet, novorojenčki, rojeni 1. januarja, Podoknica Nedeljskega, dedek Mraz, ni pa manjkal niti na modnih revijah, pogrebih, žalnih sejah ... V fondu najdemo tudi kar nekaj fotografij televizijskega ekrana. Vedno, ko se je odvijal kakšen pomemben dogodek, ki se ga sam ni udeležil, je dogajanje spremljal po televiziji (če je bil prenos) in fotografiral.

Njegova zbirka je izjemna po količini in kakovosti, posebno vrednost pa predstavljajo fotografije preprostega človeka in na videz nepomembnih dogodkov vsakdanjika, ki jih politična zgodovina ni zabeležila, zato imajo neprecenljivo vrednost za presojo in vrednotenje tega časa.

114 Vrničar, Ivo. *Fototeka. Fotografska zapuščina XX. Stoletja*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2017, 350.

115 Bukovec, Tomaž. »Transparent prek Kopitarjeve« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042457093> (dostop: 25. avgust 2023).

Ciglič je bil eden tistih fotoreporterjev, ki mu je služba predstavljala način življenja in je bil vedno pripravljen, da naredi dobro fotografijo. Mnogokrat je bil mentor mlajšim sodelavcem, saj jim je s svojo prepoznavnostjo in dobro voljo nemalokrat utrl pot do informacij in posledično do zanimivejših reportaž. »Tako smo ob njem zvedeli, da se svet ne dogaja le v političnih palačah in javnih uradih, ampak predvsem drugje. Kako lahko je bilo, če si se moral na težavno nalogo odpraviti v Marjanom Cigličem.«¹¹⁶

Fotografski fond Marjana Cigliča je ocenjen na več kot 300.000 originalnih, predvsem črno-belih negativov v formatu *Leica*, najdemo pa tudi barvne posnetke in druge formate, kot so 6 x 6 in 6 x 9. Ciglič je bil eden najbolj doslednih fotoreporterjev, saj je v dnevniko vsak dan zapisoval osnovne podatke (datum, dogodek idr.) vseh sklopov fotografij, ki jih je naredil. Njegov najstarejši dnevnik je iz leta 1958, najmlajši iz leta 1997, in velja za pionirja arhiviranja fotografskih posnetkov in dokumentiranja. Cigličevi dnevniški zapisi so danes izrednega pomena za raziskovalca, saj so pri preučevanju in raziskovanju izjemno pomemben in verodostojen vir.¹¹⁷

116 Brošura ob razstavi Marjan Ciglič 1924–1998 in 50. obletnici Dnevnika, Tone Janežič, urednik Dnevnika d.d., Ljubljana, 2001.

117 Močnik, Monika. »Fotografski fond Marjana Cigliča v Fototeki Muzeja novejšje zgodovine Slovenije. Fond Marjana Cigliča kot primer arhivskega dela s fotografskim gradivom.« *Revija Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 2020, 159–160.

Marjan Ciglič

Foto: neznan, hrani: MNSZS

Originalni dnevniki Marjana Cigliča

Foto: Monika Močnik, osebni arhiv, hrani: MNZS

Ciglič je poleg tega, da je skrbno zapisoval podatke o fotografijah, imel tudi svoj sistem hranjenja fotografskega arhiva. Negative je zlagal v manjše škatlice in v male kovinske embalaže s pokrovčki, v katerih se je prvotno nahaja fotografski material. Ciglič je v vsako škatlico vložil v kolute zvite

negative posameznega meseca in na škatlico napisal mesec in leto. Ta način hranjenja, skupaj z njegovimi dnevniškimi zapisi danes omogoča lažje sistemsko urejanje, vendar obstajajo tudi filmi, ki niso posebej označeni, kar raziskovalcu zelo oteži raziskovanje.

Negativi, shranjeni v originalni obliki, kot jih je hranil Marjan Ciglič

Foto: Monika Močnik, osebni arhiv, hrani: MNSZS

Leta 2001, ko je *Dnevnik* praznoval svojo 50. obletnico obstoja, je Časopisna hiša takrat Muzeju novejše zgodovine podarila celoten fond, ki predstavlja neprecenljivo nacionalno dediščino, ki se v grobem dotika vseh aspektov življenja Slovencev. Njegov fond se je izkazal za enega najbogatejših in nepogrešljivih virov fotografij, ki jih tako muzej kot širša javnost uporabljata za raziskovanje, prikazovanje in razumevanje življenja in dela posameznikov in družbe. Ob svečanem podpisu pogodbe med Muzejem in *Dnevnikom* so pripravili tudi prvo retrospektivno razstavo, kjer so v različnih sklopih poskušali prikazati njegovo 40-letno delo. Takrat je nastala tudi rubrika Porumenela fotografija, ki predstavlja vez in sodelovanje med

Muzejem in *Dnevnikom*. V njej je bila do leta 2020 vsak petek objavljena fotografija Marjana Cigliča, ki je prikazovala dogodke iz 50.- let nazaj. Ljudje so se radi spominjali dogodkov, ki jih je časopis *Dnevnik* poročal 50 let nazaj, nemalokrat pa so se našli tudi posamezniki, ki so na fotografijah prepoznali svoje prijatelje ali sorodnike. Ta vez se je prekinila v času korone, ki je narekovala prilagoditve tudi pri medijih, sta pa muzej in časopis *Dnevnik* povezana na drugačne načine.

Fotoreporter Nace Bizilj

Nace Bizilj se je s fotografijo prvič srečal v osnovi šoli in kmalu se je začel z njo ukvarjati profesionalno. Že z osemnajstimi leti je začel delati za ugledno fotografsko podjetje Foto Slovenija, kjer se je ukvarjal predvsem s komercialno fotografijo, vendar si je vedno želel delati za časopis kot fotoreporter.

Ko je zasledil razpis, da v Časopisni hiši iščejo fotoreporterja, se je prijavil in bil povabljen na razgovor. S seboj je prinesel portfolio fotografij in takratni urednik Slavko Beznik ga je sprejel v službo. Za Časopisno hišo *Dnevnik* je delal vse od leta 1968 do 2003 kot fotoreporter, od tega tudi 23 let kot urednik fotografije. Še tri leta po uradni upokojitvi je pisal satirično rubriko z naslovom *Fotografija ne laže*, s katero je začel leta 1993. Ta je bila objavljena vsak dan od petka do sobote, v njej pa je Bizilj s fotografijo in z besedilom odgovarjal na takratne gospodarske, politične, kulturne in športne razmere v Sloveniji. Rubrika je bila zelo priljubljena, Bizilja pa so zaradi komentarjev trikrat tožili.¹¹⁸

Nace Bizilj je v svojo fotoreportersko kariero dodal mnoge dogodke, na katerih je bil ekskluziven fotograf – bil je na srečanju nemškega kanclerja Helmuta Kohla s slovenskim metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem leta 1985, na praznovanju dvestoletnice padca Bastilje v Parizu leta 1989 s predsednikom predsedstva SFRJ Janezom Drnovškom, na srečanju predsednika predsedstva Slovenije Milana Kučana z nemškim zunanjim ministrom Hansom Dietrichom Genscherjem med vojno za Slovenijo leta 1991 idr. To

¹¹⁸ Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne 31. avgusta 2018.

pa ni bil edini ekskluzivni dogodek v času 10-dnevne vojne, namreč med drugim je bil le pet minut po tistem, ko je strmoglavilo letalo v Rožni dolini,¹¹⁹ na kraju dogodka.

Nace Bizilj ni bil fotoreporter samo po službeni dolžnosti, ampak je delo opravljal povsod, kamor je šel. Tudi ko je šel na potovanja, je redno fotografiral in pisal članke. Če je šel na dopust za teden dni, je napisal eno reportažo, če pa je šel na potovanje za dalj časa, je za Nedeljski dnevnik napisal od 5 do 10 nadaljevanj. Omeniti je treba, da je Bizilj med letoma 1996 in 2009 obiskal vseh pet celin in tako od daleč navduševal bralce s svojimi fotografijami in reportažami. Na potovanjih je izkusil veliko zanimivega in posnel marsikatero ekskluzivno fotografijo, kot npr. Nebeški pokop v Tibetu in pokop ljudi ob reki Ganges v Indiji. Potovanja pa so nemalokrat predstavljala prave izzive. Tako se spominja dogodka, ko so se s prijatelji z avtobusom vozili po Mehiki in so kar naenkrat na avtobus vstopili trije oroženi roparji. Najprej so streljali v zrak kot opozorilo, potem pa so začeli ropati vse po vrsti. Bizilj je imel denar v fotoreporterskem jopiču, ki ga je previdno pomaknil pod sedež. Ko so prišli roparji do njega, se je premaknil in eden od roparjev ga je po glavi udaril s sivo pištolo Colt. Ko se je prijel za glavo, je ropar zagledal njegovo uro. Bizilj jim je izročil uro in s tem rešil denar. Ko so roparji odšli, je pomislil, da mogoče sploh ni bila prava pištola, ko je enemu od potnikov na glavo začel kapljati sok, namreč nad glavo je imel torbo, v katero je ropar ustrelil. Tako so se prepričali, da je bila pištola prava. Z uro pa je povezan še en dogodek iz Indije. Bizilj je družbo, s katero so potovali posebej opozoril, da naj v hotelu pustijo ves nakit, ker so ropi zelo pogosti. Zaradi nesporazuma je ena od njegovih kolegic ostala sama v hotelu, zato je prosila Naceta, da jo pospremi, saj ni bilo varno za žensko, da sama hodi naokoli. Ko sta se oddaljila od hotela, so ju obkrožili roparji in Bizilj je spet ostal brez ure. Svojo reportažo, ki je govorila o tem potovanju in je bila objavljena v *Nedeljskem dnevniku*, je zaključil: » /.../ še dobro, da je bila takoj zraven trgovina z urami /.../«¹²⁰

119 27. junija 1991, v času desetdnevne vojne za Slovenijo je TO nad Rožno dolino razstrelila helikopter, ki je prevažal kruh enotam, ki so bile v vojašnici na Vrhniki. Umrli sta Tone Merlak, slovenski vojaški pilot in kopilot Bojančet Sibinovski.

120 Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne 31. avgusta 2018.

Nace Bizilj je leta 2010 svoje življenjsko delo, ki ga je ustvarjal od leta 198 do 2003 in vsebuje več kot 300.000 posnetkov v celoti podaril Muzeju in predstavlja pomembno nacionalno kulturno dediščino. Njegove fotografije vizualizirajo vse od politike do športa in kulture, od zgodovinsko ključnih dejanj, pa vse do dogodkov z obrobja zgodovine. Biziljev fotografski fond se ponaša tudi z ekskluzivnimi reportažnimi fotografijami slovenskih in tujih političnih osebnosti, posebno mesto v njegovi karieri pa ima obdobje slovenske politične pomladi, ki se je zaključilo z osamosvojitvijo Slovenije. Leta 2011 je Muzej na tiskovni konferenci z informativno razstavo predstavil javnosti njegovo zapuščino, Slovensko muzejsko društvo pa mu je podelilo častno Valvasorjevo priznanje.¹²¹ Nace Bizilj je redno prihajal v Muzej in s skrbnico njegovega fotografskega fonda, kustosinjo Ireno Uršič, dokumentiral fotografije, kar jim je dalo še dodatno zgodovinsko vrednost. Leta 2019 sta Nace Bizilj in Irena Uršič pripravila obsežno retrospektivno razstavo z naslovom *Retrospektiva Nace Bizilj, Pomladni sij*, na kateri je bil poudarek ravno na obdobju slovenske politične pomladi, preobrazbe iz socializma v demokracijo in izpolnjene plebiscitarne volje naroda z osamosvojitvijo Slovenije. Ob razstavi je izšel tudi istoimenski katalog, ki odstira le del njegove bogate fotoreporterske kariere.¹²²

Fotoreporter Edi Šelhaus

Edi Šelhaus je bil partizanski in povojni fotoreporterjev, ki je na Slovenskem deloval na različnih področjih. Njegovi posnetki so bili objavljeni v številnih dnevnikih in tednikih, med temi največ v *Slovenskem poročevalcu*, *Tovarišu* in *Delu*, kjer je bil zaposlen med letoma 1957 in 1973, nekaj njegovih fotografij pa je bilo objavljenih tudi v časopisu *Dnevnik*. Del njegovega fotografskega opusa je bil objavljen tudi v dokumentarnem filmu *Edi Šelhaus: »Bil sem zraven«* režiserja Jurija Grudna.¹²³

121 Vrničar, *Fotografska zapuščina*, 362.

122 Pogovor s skrbnico fotografskega fonda Naceta Bizilja Ireno Uršič, muzejsko svetovalko, dne 20. januarja 2022.

123 Gruden, Jurij: *Edi Šelhaus: »Bil sem zraven«*, Produkcija Arsmmedia, 2007; premierno predvajan oktobra 2007 v Portorožu na filmskem festivalu dokumentarnega filma, v Teatro Miela, Trst, Italija, 21. 11. 2007; v Kinoateljstvu v Gorici, Italija, 22. 11. 2007; v Kinu Dvor, Ljubljana, 11. 2. 2008; v Kosovelovem domu, Sežana, 16. 3. 2008 in na 10. mednarodnem festivalu dokumentarnega filma v Cankarjevem domu v Ljubljani 31. 3. 2008.

Sicer pa v njegovi fotografski zapuščini, ki se nanaša na čas 2. svetovne vojne in takoj po njej, najdemo različne motive; življenje partizanov, partizanske šole, evakuacije ranjencev s partizanskih letališč, partizanske izvidnice ter v življenje v zaledju, podobe preživelih internirancev po vrnitvi iz taborišča Rab, posnetke iz osvobojene Bele krajine, krajev ob Kolpi, pa tudi iz Dalmacije, Trsta in Gorice, idr. V fotografskem fondu, ki se nanaša na čas po vojni, pa najdemo vse vidike življenja posameznikov in družbe v Sloveniji, vse do njene osamosvojitve, nekaj posnetkov pa je bilo narejenih tudi v 20. stoletju. Šelhaus je posnel fotografije tudi v tujini.¹²⁴

Edi Šelhaus je leta 2000 z darilno pogodbo Muzeju podaril večino svojega fotografskega opusa, ki je štel približno 120.000 posnetkov. Kasneje, leta 2009, ko je časopis *Delo*, pri katerem je bil zaposlen tudi Šelhaus, Muzeju podaril svojo obsežno zbirko, je muzej dobil še preostali del njegovega fonda. Delova zbirka šteje približno 600.000 posnetkov, od tega je bilo 40.000 posnetkov od Šelhausu. Skupno se tako v Muzeju hrani 160.000 njegovih posnetkov. Majhen del, približno 1200 njegovih posnetkov, se hrani še v Narodni in študijski knjižnici v Trstu, in sicer iz obdobja med letoma 1945 in 1948.¹²⁵ Leta 2022 je skrbnica fonda Jožica Šparovec ob stoletnici njegovega rojstva pripravila obsežno retrospektivno razstavo z naslovom *Edi Šelhaus, retrospektiva*, ob razstavi pa je izšel istoimenski katalog.

Muzej pa ima s Šelhausom še eno posebno vez, namreč ko se je upokojil, se je posebej posvetil raziskovanju zavezniških letalcev, ki so strmoglavili med 2. svetovno vojno in preživali. Iz muzeja so bili v projekt vključeni Matija Žgajnar, dr. Monika Kokalj Kočevar in Jožica Šparovec. Rezultat so bila številna nova spoznanja, mednarodna povezovanja, izdaje monografij in drugih knjižnih del, postavljena je bila tudi razstava, ki je nato gostovala v tujini, Matija Žganjar pa je izdal obsežno monografijo, v kateri je predstavil svoje življenjsko delo z naslovom *Zlomljena krila, reševanje zavezniških*

124 Vraničar, *Fotografska zapuščina*, 276.

125 Šparovec, Jožica. *Edi Šelhaus, Retrospektiva, Razstavní katalog ob 100-letnici rojstva Edija Šelhausu*. Ljubljana: Muzej novejšé zgodovine Slovenije, 2022, 7

letalcev na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Posamezni odseki njihovega raziskovalnega dela so bili objavljeni tudi v *Nedeljskem dnevniku*.¹²⁶

Fotoreporter Tomi Lombar

Tomi Lombar je obiskoval Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo in že v tem času je kazal velik interes za delo fotoreporterja. Tako se je marca 1988 izognil pouku in šel fotografirat zadnjega voditelja Sovjetske zveze, Mihaila Gorbačova, ki se je mudil v Ljubljani. Kmalu za tem je junija 1988 fotografiral množico, ki se je v podporo četverici JBTZ in z zahtevami po spoštovanju človekovih pravic zbrala na Kongresnem trgu.

Lombar je pripravništvo najprej opravil pri *Anteni*, malo kasneje, spomladi 1991 pa je začel honorarno delati za časopisno hišo *Dnevnik*. To je bil tudi čas osamosvojitve Slovenije, in čeprav je bil najmlajši fotoreporter v ekipi, se je dela lotil odločno in pogumno. Po fotografiranju veselja ob osamosvojitvi je dan pozneje, 27. junija 1991, ustvaril serijo izjemno pomembnih, a tudi življenjsko tveganih fotografij – prodor oklepni enot Jugoslovanske ljudske armade, ki so šle proti Brniku. Spomladi 1993 je začel fotografirati za novi časopis *Republika*, spomladi 1994 za *Delo Revije*, jeseni 1995 pa je za najdaljše poklicno obdobje prišel v časopisno podjetje Delo pod okrilje urednika fotografije Joca Žnidaršiča. Za *Delo* in njegove edicije je vse do januarja 2020 s fotografijami, posnetimi doma ali po svetu, dnevno nago-varjal bralce.

Tomi Lombar je svoj izjemen fotografski opus, ki pokriva obdobje zadnjih trideset let in vsebuje približno 200.000 analognih in digitalnih fotografij, Muzeju podaril leta 2020. Ob tej priložnosti je bila v Muzeju na ogled razstava njegovih fotografij v štirih različnih sklopih. V prvem in drugem delu je bilo predstavljeno obdobje po uradni osamosvojitvi Slovenije, ki se je začelo z zmagoslavnim praznovanjem na Kongresnem trgu in v naslednjih dneh nadaljevalo z vojno agresijo. Lombar je bil tako predstavljen kot vojni fotograf, kar je bilo simbolično prikazano tudi v nadaljevanju, namreč prve predstavljene fotografije na tleh razpadle Jugoslavije so bile

126 Pogovor s sodelavkama dr. Moniko Kokalj Kočevar in Jožico Šparovec, dne 21. junija 2023.

iz Slovenije iz junija 1991, zadnje predstavljene pa iz leta 1999 na Kosovu. Sledil je sklop fotografij slovenskih športnikov na olimpijskih igrah, in sicer iz ZDA, Sydneyja, Aten in Torina, zadnji sklop pa je bil posvečen svetovno znanim osebnostim, ki so obiskale samostojno Slovenijo.¹²⁷

ZAKLJUČEK

Fotoreporterska služba pri Časopisni hiši Dnevnik se je razvijala postopoma in je »rasla« skupaj z *Dnevnikom* in *Nedeljskim dnevnikom*. Ko je fotografija kot medij dobivala vedno večjo veljavo, je nastala tudi potreba po številnejšem kadru, ki je s fotoaparatom dokumentiral dogodke in s katerimi so obogatili besedila v časopisih. *Dnevnik* in *Nedeljski* sta se razvijala z roko v roko s svojimi zvestimi bralci, zato sta v promocijske in dobrodelne namene prirejala številne dogodke, ki so bili skrbno dokumentirani. Dnevnikovi fotoreporterji so pokrivali tudi številne dogodke iz tujine, zlata doba fotoreporterske službe pa je nastopila v času demokratizacije in osamosvojitve Slovenije, namreč šlo je za prelomne zgodovinske dogodke, ki so se odvijali na domačih tleh.

Marjan Ciglič je bil del *Dnevnikove* ekipe skoraj od vsega začetka in je bil vključen v vse večje razvojne faze časopisa in fotoreporterske službe kot take, o čemer priča tudi njegov izjemen fotografski opus. Tudi Nace Bizilj je v svoji fotoreporterski karieri ustvaril izjemen fotografski fond, s svojim delom pri *Dnevniku* pa je postavil visoke standarde za vse nadaljnje fotoreporterje. Svoj pečat so nedvomno za vedno pustili tudi druga znana fotoreporterska imena, kot so Tomaž Skale, Lado Čuk, Tomi Lombar, Jože Suhadolnik, zagotovo pa so svoje prispevali svoje tudi številni drugi fotoreporterji. Skupaj so ustvarili vizualno pripoved zgodovine Slovencev v drugi polovici 20. stoletja, ki imajo neprecenljivo vrednost za razumevanje nacionalne kulturne dediščine.

Naj za konec povzamem še kratko ugotovitev o fotoreporterjih: Dobri in karizmatični fotoreporterji svojega dela ne opravljajo zgolj za denar, ampak

127 Videoposnetek Pogovor s Tomijem Lombarjem: Od rojstva samostojne Slovenije do obzorja njene tridesetletnice, ki je nastal ob istoimenski razstavi, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 8. februar 2021.

v tem uživajo, v njem najdejo izzive in so se hkrati pripravljene postaviti v situacije, zaradi katerih lahko zaidejo v težave. Fotoreporterstvo je služba, ki zahteva celega človeka in postane način življenja, zato se fotoreporterji tudi v prostem času ne morejo izogniti »poklicni deformaciji«.

Situacijo najbolje ponazori besedilo iz knjige *Witness in our times*:

»/.../ There, he once showed me his pictures from Afganistan and more recent photographs from a prison in Venezuela« /.../ »But there was no gold or glory to be gained from those prison photographs. Instead, they made me ask: Why would you spent your savings to go to a hellhole near Caracas where the guards and prison gangs, both armed, would just soon kill you and trade your camera for food?«¹²⁸/.../ »»Nekoč mi je pokazal svoje fotografije z Afganistana in nedolgo nazaj posnete fotografije iz zapora v Venezueli« /.../ »Ampak te fotografije iz zapora mi niso prinesle slave ali denarja. Namesto tega so me vprašali: Zakaj bi porabil vse prihranke za to, da greš v hudičevo luknjo blizu Caracasa, kjer te lahko varnostniki in zaporniške bande, vsi oboroženi, ubijejo in tvoj fotoaparatus zamenjajo za hrano?««). Vsak fotoreporter pozna odgovor na to vprašanje ...

VIRI IN LITERATURA

Arhivi. *Glasilno Arhivskega društva in arhivov Slovenije*. Ljubljana, 2020, Letnik 43, št. 1

Brošura ob razstavi Marjan Ciglič 1924-1998 in 50. obletnici Dnevnika, Tone Janežič, urednik Dnevnika d.d., Ljubljana, 2001

Šparovec, Jožica. *Edi Šelhaus. Retrospektiva. Razstavniki katalog ob 100-letnici rojstva Edija Šelhausa* Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2022.

Edi Šelhaus. *Fotoreporter*. Ljubljana: Borec, 1982.

Vraničar, Ivo. *Fototeka. Fotografška zapuščina XX. Stoletja*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2017.

Light, Ken in Kerry Tremain. *Witness in our times. Working lives of documentary Photographers*. Washington, New York: Smithsonian Books 2000.

Bizilj, Nace. *Nace Bizilj - fotoreporter. Pomladni sij. Katalog retrospektivne razstave*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2019.

Zidanšek, Marjetka. *Zloženska od razstavi Kmečka ohcet v objektivu Marjana Cigliča*. Ljubljana, 2008.

Janežič, Tone in Miran J. Lesjak. *50 let Dnevnika*. Ljubljana: Dnevnik,, 2000.

Arhivsko gradivo

Originalni dnevniški zapisi Marjana Cigliča, hrani: MNSZS

Fotografski fond Marjana Cigliča, fototeka Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

Fotografski fond Edija Šelhausa, fototeka Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

Ustni viri

Intervju s fotoreporterjem Nacetom Biziljem, dne 31. avgusta 2018

Intervju in telefonski pogovor s fotoreporterjem Tomažem Skaletom, dne 30. marca 2023 in 21. junija 2023

Intervju s fotoreporterjem Tomijem Lombarjem, dne 16. marca 2023

Intervju in korespondenca po elektronski pošti s fotoreporterjem Jožetom Suhadolnikom, dne 19. in 21. julija 2023

Intervju z Dnevnikovim dolgoletnim urednikom Vasom Gasarjem, dne 6. julija 2023

Korespondenca z dolgoletnim Dnevnikovim novinarjem Dušanom Nograškom z dne 9. avgusta 2018 in 13., 14., in 20. septembra 2018

Intervju z Vesno Ciglič, dne 23. februarja 2023

Intervju z Dnevnikovim novinarjem Miranom Šubicem, dne 29. novembra 2022

Intervju z Dnevnikovo novinarko Nado Mavrič, dne 7. aprila 2023

Pogovor s sodelavko, muzejsko svetovalko in skrbnico fotografskega fonda Naceta Bizilja in Tomija Lombarja Ireno Uršič, dne 20. januarja 2022

Pogovor s sodelavko, muzejsko svetovalko v pokoju Jožico Šparovec, nekdanjo skrbnico fotografskega fonda Edija Šelhausa, dne 21. julija 2023

Pogovor s sodelavko, muzejsko svetnico dr. Moniko Kokalj Kočevar, dne 21. julija 2023

Časopisi in revije

Ljubljanski dnevnik, 2. julij 1951, leto 1, št. 1.

Ljubljanski dnevnik, 3. januar 1956, leto VI., št. 1.

Ljubljanski dnevnik, 4. maj 1961, leto XI., št. 102.

Ljubljanski dnevnik, 27. marec 1967, leto XVII., št. 83.

Ljubljanski dnevnik, 29. november 1963, leto XIII., št. 325.

Ljubljanski dnevnik, 10. marec 1966, leto XVI., št. 66.

Dnevnik, 21. januar 1969, leto XIX., št. 19.

Dnevnik, 11. oktober 1966, leto XVI., št. 276.

Dnevnik, Sobotna priloga, 28. december 1996, leto XLVI., št. 350.

Dnevnik, 9. julij 2011, leto LXI., št. 157.

Nedeljski dnevnik, 7. januar 1962, leto I, št. 1.

Nedeljski dnevnik, 12. marec 1972, št. 70/XI.

Nedeljski dnevnik, 30. december 1973, leto XII, št. 355.

Nedeljski dnevnik, 13. januar 1974, št.11/XIII.

Nedeljski dnevnik, 5. januar 2022, letnik 61, št. 1.

Fotoantika. Slovenska revija za zgodovino in teorijo fotografije Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2018.

Revija Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, 2020.

Internetni viri

»Nada Mavrič. Nedeljski in dvajset let iskric sreče v otroških očeh.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/289170> (dostop: 10. junij 2023).

Bukovec, Tomaž. »Transparent prek Kopitarjeve.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042457093> (dostop: 6. julij 2017).

»Naklade slovenskih tiskanih časopisov v prostem padu. Takšni so trendi zadnjih dvanajstih let.« Dostopno na: <https://www.domovina.je/naklade-slovenskih-tiskanih-casopisov-v-prostem-padu-> (dostop: 18. september 2018).»Najbolj prodajan tednik v Sloveniji je Nedeljski dnevnik.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042490072> (dostop: 18. september 2018).

»Najbolj prodajane ostajajo Slovenske novice.« Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/najbolj-prodajane-ostajajo-slovenske-novice.html> (dostop: 18. september 2018).

»Kateri slovenski časopis je najbolj bran?« Dostopno na: <https://siol.net/novice/slovenija/kaksno-naklado-imajo-slovenski-casopisi-424981> (dostop: 18. september 2018).

»Veselje ob Napoleonovi reki.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042269708> (dostop: 20. september 2018).

»Podoknica Nedeljskega.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042499645> (dostop: 20. september 2018).

»Pogovor s Tomijem Lombarjem: Od rojstva samostojne Slovenije do obzorja njene tridesetletnice ki je nastal ob istoimenski razstavi.« Dostopno na: <https://www.muzej-nz.si/si/razstave/obcasne/1452-tomi-lombar-razstava-ob-donaciji-opusa-fotografij> (dostop: 8. februar 2021).

»Fotografi opozarjajo na ogroženost žanrov in poklica ter nestabilne pogoje dela« Dostopno na: <https://n1info.si/novice/slovenija/fotografi-opozarjajo-na-ogrozenost-zanrov-in-poklica-ter-destabilne-pogoje-dela/> (dostop: 27. julij 2023).

»Predstavitve.« Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/dd> (dostop: 1. marec 2022).

POVZETEK

Marjan Ciglič je bil eden od najpomembnejših fotoreporterjev v drugi polovici 20. stoletja. O tem ne priča samo njegov fotografski opus, ki je izjemen tako po kvaliteti kot kvantiteti, ampak tudi njegov način življenja in dela, ki se je prepletal in vplival na številne druge fotoreporterje in je odigral veliko vlogo pri ustvarjanju časopisa. Letos časopisna hiša Dnevnik, pri kateri je skoraj od vsega začetka ustvarjal tudi Ciglič, praznuje zavidljivih 72 let. Leta 1951, ko je izšel prvi izvod časopisa Dnevnik, so poročali o zanimivih dogodkih doma in v tujini, pri čemer so upoštevali želje in nasvete zainteresiranih posameznikov, ki so že pred izdajo podali mnenja, kakšen časopis si želijo. Čeprav je bil Dnevnik v začetni fazi vezan bolj na lokalno raven in se je časopisna hiša soočala s finančnimi težavami, se je uspela obdržati in širiti v slovenskem medijskem prostoru. Pri tem je imel ključno vlogo tednik Nedeljski dnevnik, zaradi česar so ga poimenovali tudi »vlečni konj« in letos obeležuje 61 let obstoja. Zaposleni pri časopisni hiši so si ves čas prizadevali, da bi Dnevnik in Nedeljski dnevnik izpolnila čim več želja svojih zvestih bralcev, zato so poleg zanimivih dogodkov objavljali tudi različne podlistke in rubrike, v katerih so bralci lahko našli nasvete za vsakdanja opravila, zabavne koticke, pripravili številne nagradne igre idr., hkrati pa so želeli dobiti tudi čim več novih bralcev. V ta namen so organizirali številne promocijske dogodke, ki so bili zelo uspešni. Tako so npr. izvajali Ustne časopise po Sloveniji, na katerih so približali aktualne teme in pripeljali znane goste ljudem iz različnih krajev po Sloveniji, za ohranjanje slovenskih tradicionalnih običajev so organizirali Podokence, bili med glavnimi organizatorji Kmečke ohceti, kot prvi so v porodnišnici obiskali in obdarovali prve novorojenčke, ki so se rodili na novega leta dan, decembra je Dnevnikov Dedek mraz obdaroval miličnike na ulici in otroke idr. Med najodmevnejše akcije pa zagotovo spadata akcija za invalide, ko so vsako leto za en dan na izlet peljali invalide iz cele Slovenije in humanitarna akcija Iskrica v žalostnih očeh, pri kateri so pomagali številnim socialno ogroženim družinam po vsej Sloveniji. Vse te dogodke in akcije je s svojim fotoaparatom spremljal tudi Marjan Ciglič, kar je razvidno iz spremljajočih fotografij v članku.

Sicer pa je bil uspeh časopisa odvisen od vseh ustvarjalcev, ki so z njim tako rekoč živeli. Poleg urednikov, novinarjev, oblikovalcev, tiskarjev, tistih, ki so skrbeli, da je bil časopis vsak dan na prodajnih mestih in da so prišli do naročnikov ter tudi tisti, ki so skrbeli za oglaševanje idr., so imeli pomembno vlogo (in jo imajo tudi danes) tudi Dnevnikovi fotoreporterji. Ti namreč skrbijo, da so vsebine vizualno privlačne za bralca že na prvi pogled, hkrati pa fotografije lahko povedo več kot tisoč besed. Tako kot sam časopis se je tudi fotoreporterska služba na Dnevniku razvijala postopoma in se je časovno pogojeno soočala s različnimi dejavniki, kot so prenos fotografij s terena, razvijanje filmov idr. Velik napredek so prinesli digitalni fotoaparati, ki so močno olajšali delo fotoreporterjem predvsem zato, ker so lahko naredili več fotografij, ki jih ni bilo treba razvijati in so jih tudi lažje prenesli do uredništva. Ko je fotografija postajala vedno bolj zaželen medij v časopisih, se je tudi na Dnevniku pokazala potreba po večjem kadru, da so lahko pokrivali različne dogodke po vsej Sloveniji in tudi v tujini. Sicer pa so zlato obdobje fotoreporterske službe zaradi dogodkov, ki so se odvijali na domačih tleh, prinesla osemdeseta leta, višek pa je zaznamovala osamosvojitve Slovenije in osamosvojitvena vojna.

Kljub temu, da se je fotoreporterska služba pri časopisni hiši Dnevnik razvijala postopoma, je imela že od zgodnjih začetkov izvrstne fotoreporterje. Eden od njih je bil Marjan Ciglič, ki je za časopisno hišo delal od leta 1957 in letos mineva že 40 let od njegove uradne upokojitve in 26 let, kar je nehal delati za časopisno hišo. Kasneje se je Cigliču in Marjanu Zaplatilu, ki je bil tudi takrat na Dnevniku, pridružil še Nace Bizilj, ki je za Dnevnik fotografiral dobra tri desetletja in je bil tudi dolgoletni odgovorni urednik fotografije. Svoj pečat pri Dnevnikovi fotoreporterski službi sta zagotovo pustila tudi fotoreporter Lado Čuk ter Tomaž Skale, katerega fotografije še danes že četrto desetletje spremljajo vsebine pri časopisni hiši Dnevnik. Poleg že omenjenih fotoreporterjev, so časopis s svojim delom zaznamovali tudi fotoreporterji, ki so zanj sicer delali manj časa ali pa samo honorarno, kot npr. Edi Šelhaus, Tomi Lombar, Jože Suhadolnik idr.

Fotografski opusi, ki so nastajali več desetletij pa danes niso pomembni samo za historiat časopisne hiše, ampak kot pričevalci preteklosti v čas in

prostor umeščajo slovensko kulturno identiteto. V tem zavedanju je časopisna hiša Dnevnik in nekateri zgoraj omenjeni fotoreporterji prepoznala Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije kot institucijo, ki bo skrbela in hranila gradivo za vse prihodnje generacije. Vsi fondi, ki so bili zaupani Muzeju in se hranijo v muzejski fototeki, spadajo med nacionalno kulturno dediščino in skupaj z ostalimi fondi in zbirkami tvorijo največjo nacionalno fotografsko zbirko v Sloveniji. V fototeki se nahaja približno tri milijone fotografij na različnih nosilcih, od tega se okvirno 300.000 posnetkov hrani v Cigličevem fotografskem fondu. V fototeki se tako hrani neprecenljiva fotografska zapuščina in predstavlja nezamenljiv zgodovinski vir za proučevanje in razumevanje Slovencev v 20. stoletju oz. vse do današnjih dni.

Retro **SPEKTIVE**

Nove tehnologije

255

Podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč v spletnem okolju ArcGIS kot pripomoček za zgodovinsko in geografsko raziskovalno delo

**The database of hidden war graves in the ArcGIS Online
environment as a tool for historical and geographical
research**

Peter Mikša, Barbara Lampič

257

IZVLEČEK

Prispevek se navezuje na t. i. poveljne poboje in z njimi prikrite lokacije pokopa žrtev, t. i. prikrita vojna grobišča na ozemlju današnje Slovenije in na podatkovno bazo potencialnih prikritih grobišč. Osredotoča se na možnost uporabe spletnega orodja ArcGIS online za raziskovanje te tematike, saj omogoča nove načine urejanja podatkov, njihovega prikazovanja in izdelavo ter prikaze interaktivnih kart.

Ključne besede

poveljni poboji, prikrita vojna grobišča, podatkovna baza, spletno orodje ArcGIS online, interaktivni prostorski prikazi, Slovenija

ABSTRACT

The article is related to the so-called post-war killing and the hidden burial sites of the victims, the so-called hidden war graves on the territory of today's Slovenia, and to the database of potential hidden graves. It focuses on the possibility of using the ArcGIS online tool for research on this topic, as it allows new ways of editing and displaying data and creating and displaying interactive maps.

Keywords

post-war killings, hidden war graves, database, ArcGIS online tool, interactive spatial displays, Slovenia

UVOD

Usmrtitve in pokopi v t. i. povojnih pobojev so bili izvedeni na različnih lokacijah (gozd, jame, rudniki, izkopi ...), večinoma daleč stran od oči javnosti, vse z namenom njihovega prikritja. Zaradi zapletenosti teh dogodkov in političnih razmer, ki so zaznamovale to obdobje, so bili ti dogodki pogosto zanikani ali omalovaževani. Sistematično raziskovanje je bilo oteženo zaradi omejenega dostopa do arhivov in pričevanj ter političnega pritiska. V zadnjih desetletjih sta se okrepilo (zgodovinsko) raziskovanje in dokumentiranje teh dogodkov. V sklopu raziskav (po)vojnih pobojev se je med letoma 2002 in 2009 zasnovala in vzpostavila tudi obsežna podatkovna baza prikritih vojnih grobišč, ki je vsebovala približno 600 potencialnih lokacij. Velik del je bil opisan in kjer je bilo mogoče je bil tudi predstavljen zgodovinski kontekst dogodka. Večinoma so bile lokacije terensko preverjene in fotografirane. Po letu 2009 se je proces nadaljnega evidentiranja in nadgradnje podatkovnega sloja skoraj ustavil, dodatno je bilo vpisanih le še 75 potencialnih lokacij prikritih vojnih grobišč. Okrepilo pa sta se sondiranje in potrjevanje lokacij posameznih prikritih grobišč. Kljub številnim novim zgodovinskim dejstvom, posredovanim novim lokacijam potencialnih prikritih grobišč, ter rezultatom izkopavanj in sondiranja pa ni bil zagotovljen sistemski pristop za upravljanje s podatki. Slabšo ažurnost podatkovnega dela baze lahko pripišemo tudi spremembam pri odgovornosti za bazo podatkov, ki se je predhodno precej »selila« po ministrstvih, od leta 2021 pa je v upravljanju Uprave RS za vojaško dediščino, Sektor za vojne grobove in grobišča (Ministrstvo za obrambo). Na širšo (ne)uporabo in javnost podatkov je vplivala tudi terminološka nepoštenost, tehnološka okorelost podatkovnega sloja ter nepovezljivost z drugimi bazami podatkov. Leta 2020 je na pobudo ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo v sklopu projekta *Priprava elaborata in vsebinske nadgradnje obstoječe baze in aplikacije prikritih vojnih grobišč* prišlo do atributivne nadgradnje baze, v okviru katere so se dopolnili, uredili in posodobili podatki. Pripravil se je tudi predlog nadgradnje oziroma celovita posodobitev sistema delovanja podatkovne in prostorske baze prikritih vojnih grobišč, ki smo ga izvedli

sodelavci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Oddelek za geografijo in Oddelek za zgodovino).

V pričujočem prispevku je predstavljena vsebinska struktura nadgrajene baze in funkcionalnosti aplikacije. Predlog posodobljenega sistema spremljanja prikritih vojnih grobišč smo vzpostavili s spletnim orodjem ArcGIS online. Interaktivni prikazi in vizualizacija dela podatkov ter prostorski prikazi omogočajo boljši pregled in interpretacijo nekaterih podatkov. V prispevku z vizualnim gradivom nazorno predstavljamo možnosti urejanja in pregledovanja podatkov ter druge funkcije pregledovalnika in urejevalnika kar je, ob predpostavki, da bo t. i. »Podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč« vsaj v delu javno dostopna tudi prek spleta, lahko dober dodaten pripomoček pri raziskovah humanističnih ved (npr. zgodovine, geografije).

ODKRIVANJE IN JAVNO PRIZNANJE PRIKRITIH VOJNIH GROBIŠČ

V Zakonu o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev so prikrita vojna grobišča opredeljena kot »grobišča žrtev vojnega in povojnega nasilja oziroma po vojni usmrčenih oseb na ozemlju Republike Slovenije, ki so bila po drugi svetovni vojni prikrita«.¹ O dogodkih maja leta 1945 je v zgodovinopisju nastalo ogromno knjig, člankov in raziskav, a vseeno o času konca vojne še vedno nimamo odgovorov na mnoga vprašanja, tako v okviru svetovnega kot tudi slovenskega zgodovinopisja. To je bil čas zadnjih bojev za osvoboditev države in za pregon okupatorjev ter njih (domačih) sodelavcev iz slovenskega ozemlja, hkrati pa je v tem času potekalo tudi maščevanje zmagovalcev nad tistimi, ki so jih smatrali za sovražnike. To ni potekalo le na slovenskem ozemlju, bilo je prisotno tudi drugod po Evropi, a vendar je bilo dogajanje pred in ob koncu vojne zaradi specifične geopolitične lege Slovenije pri nas precej bolj burno, množično in krvavo. V prvih dneh maja 1945 je nemška vojska začela zapuščati Balkan v smeri današnje Avstrije, hkrati z njimi pa se je iz tega dela umikala tudi množica njenih kolaboraci-

¹ Zakon o vojnih grobiščih, Uradni list RS, št. 65/03, 72/09 in 32/17.

onističnih enot različnih narodnosti, z njo pa tudi veliko število civilistov, kjer so se želeli predati britanskim in ameriškim silam.² 14. maja so britanske enote dobile povelje, da Jugoslovane, ki so sodelovali z nacističnim okupatorjem, izročijo nazaj novi jugoslovanski oblasti ter naj ne sprejemajo več novih enot z ozemlja Jugoslavije.³ Z 18. majem so začeli Angleži vračati najprej ustaše in hrvaške domobrane, za njimi ljotičevce, nedičevce in četnike, kot zadnje pa še 27. maja pripadnike slovenskega domobranstva. Ujetnike je jugoslovanska oblast po kratkih zaslišanjih razdelila v skupine glede na starost in glede na čas sodelovanja z domobranskimi enotami. Razdelili so jih v skupine A, B in C, možnosti za preživetje pa so imeli le tisti iz skupine A in redki posamezniki iz skupine B.⁴

Poboji so sicer potekali že med vojno, a na Slovenskem je bila večina izvedena od maja do julija 1945.⁵ Velika večina usmrtitev v tem obdobju je bila izvršena brez sodnih postopkov, žrtve pa so bile nato izbrisane iz javnega spomina.⁶ Odvzeta jim je bila tudi pravica do dostojnega pogreba, groba in spomina, saj jih je velika večina zakopanih v množičnih prikritih grobiščih – v protitankovskih jarkih, rudnikih, kraških jamah, breznih idr. Rudniške jarke so nato zalili z vodo in minerali v hode vanje, prav tako so minerali kraška brezna, v katera so nametali še les, skale, v kasnejših letih pa pogosto še smeti. Zasuti in zravnani so bili tudi protitankovski jarki in jame. Na ta način so odstranili velik del sledov morišč.⁷

Natančnega števila žrtev poveljnih pobojev nimamo, zgodovinarica Deželak Barič v raziskavi »*Pregled mrliških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej*« omenja

2 Repe, Božo. *S puško in knjigo*. Ljubljana, 2015, 268.

3 Mlakar, Boris. »Protirevolucionarni tabor in konec vojne.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1991*, ur. Jasna Fisher et al., 773–778. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 772.

4 Ferenc, Mitja. *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*. Celje: Muzej novejša zgodovina, 2005, 14.

5 Ferenc, *Prikrito in očem zakrito*, 12–23.

6 Mlakar, Boris. »Usoda domobrancev.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1991*, ur. Jasna Fisher et al., 773–778. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 836.

7 Ferenc, *Prikrito in očem zakrito*, 12–23.

število 14.700 slovenskih žrtev, izmed katerih jih je bilo v matičnih mrliških knjigah mogoče najti le 6.678, preostali podatki pa temeljijo predvsem na arheoloških najdbah in dokumentih spominske narave.⁸ Poleg njih je bilo na slovenskem ozemlju ubitih še več deset tisoč pripadnikov jugoslovanskih in drugih v vojni sodelujočih narodov (Nemci, Italijani, Madžari, Ukrajinci, Albanci itd), ki so ob koncu vojne želeli prek Slovenije prebežati v Avstrijo.⁹

Dolga leta je bila v Jugoslaviji glede te tematike zaukazana molčečnost, mnogi svojci niso vedeli, kje so pokopani njihovi umorjeni sorodniki, če pa so poznali lokacije, pa je bilo prepovedano označevati grobove. Svojci umorjenih so tako morali molče čakati na spremembe odnosa do umorjenih, da bodo lahko te kraje dostojno označili in kjer bo mogoče prekopali ostanke. Sistematično evidentiranje prikritih vojnih grobišč se je dejansko začelo leta 2001.

RAZVOJ PODATKOVNE IN PROSTORSKE BAZE PRIKRITIH VOJNIH GROBIŠČ

Med letoma 2002 in 2009 je potekalo obsežno raziskovalno delo in vzpostavljanje prve celovite podatkovne zbirke prikritih vojnih grobišč, saj je bilo prepoznanih, opisanih in večinoma tudi terensko preverjenih 600 potencialnih lokacij grobišč. Glavnino dela je bilo opravljeno pod vodstvom dr. Mitje Ferenc. Podatki so bili urejeni v aplikaciji Prikrita vojna grobišča, ki jo je vse do januarja 2021 upravljalo ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki ni bila dostopna niti strokovni in tudi ne širši javnosti.¹⁰ Podatki o omenjenih cca. 600 lokacijah prikritih grobišč niso bili povsem uravnoteženo podani, opisi posameznih lokacij so se med seboj razlikovali po obsegu, kakovosti, natančnosti, obsegu uporabljenih viriov

8 Rezultati projekta V6-1035 Pregled mrliških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej. Inštitut za novejšo zgodovino, 2012 2010-09 10.

9 Podatki razvidni iz Podatkovne in prostorske baze prikritih vojnih grobišč.

10 Lampič, Barbara; Vehar, Maja in Mikša, Peter. »Nova podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč kot podlaga za upravljanje registra vseh vojnih grobišč.« V: *Pravica do groba. Republika Slovenija in vojni grobovi. 5. poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč*, ur. Jože Dežman, 81-107. Ljubljana: Družina, 2021.

ipd., vendar so, gledano v celoti, predstavljali izjemno obsežen in dragocen korpus podatkov, gradiv in fotografij.¹¹

Po letu 2009 sta se sistematično zbiranje in vsebinska nadgradnja podatkovnega sloja skoraj ustavili kljub novim zgodovinskim dejstvom in posredovanim novim lokacijam prikritih grobišč.¹² V naslednjih letih je bilo dodatno vpisanih le še 75 lokacij prikritih vojnih grobišč. Izvajalo se je sondiranje in potrjevanje lokacij posameznih prikritih grobišč, za kar je skrbela Komisija Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč pod vodstvom dr. Jožeta Dežmana. Prekinitev sistematičnega zbiranja in posodabljanja podatkov ter zastarela aplikacija za njihovo spremljanje je oteževalo nadaljnji razvoj baze. Evidenca prikritih vojnih grobišč ni imela skrbnika za vnose in urejevalca podatkov, vzpostavljenega sistema za verifikacijo podatkov idr. Podatkovna baza prikritih vojnih grobišč je skozi leta spreminjala tudi »lastništvo« – t.j. odgovorno javno inštitucijo za njeno upravljanje. Leta 2015 sprejeti Zakon o prikritih grobiščih in pokopu žrtev¹³ je sicer omogočil nadaljevanje prekopov žrtev, raziskav in urejanje prikritih grobišč, težav z evidenco in samo podatkovno bazo pa ni izboljšal. Na pobudo ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo ter Komisije vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih vojnih grobišč je bil prek že omenjene projektne naloge, ki smo jo izvajali raziskovalci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v obdobju 2020–2021, na osnovi podatkov evidence prikritih vojnih grobišč nadgrajen prostorsko-podatkovni sloj prikritih vojnih grobišč z ugotovitvami poročil sondiranja. Sočasno je bila vzpostavljena tudi aplikacija v okolju ArcGIS online, kar predstavlja pomemben korak za zagotavljanje celovitega sistema za spremljanje vojnih grobišč v Sloveniji.¹⁴ Dodatno je bila v letu 2021 izvedena manjša projektna naloga, ki je tehnično dopolnila

11 Prav tam.

12 Ferenc, Mitja. »Huda jama je bila prehuda, po državi še vedno stotine neoznačenih grobišč: i&ntervju z zgodovinarjem in članom komisije za odkrivanje prikritih grobišč Mitjo Ferencem.« Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/huda-jama-je-bila-prehuda-po-drzavi-se-vedno-stotine-neoznacениh-grobisc/359553> (dostop: 19. avgust 2023).

13 *Zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev (ZPVGŽ)*, Uradni list RS, št. 55/15 in 92/21

14 Lampič, Barbara; Mikša, Peter in Vehar, Maja. *Priprava elaborata in vsebinske nadgradnje obstoječe baze in aplikacije prikritih vojnih grobišč : zaključno poročilo*. Ljubljana: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2020, 93.

podatke v aplikaciji, zagotovila podatkovno dopolnitev ter terenske ogleda izbranih prikritih grobišč.¹⁵

V okviru omenjenega projekta iz leta 2020 se je prvotno evidenco prikritih vojnih grobišč pregledalo in ovrednotilo tako po vsebinski kot tehnični plati. Narejen je bil sistem spremljanja in posodabljanja podatkov, zasnovana aplikacija in v skladu s potrebami upravljavca Evidence prikritih vojnih grobišč nadgrajena funkcionalnosti aplikacije, zasnovan pa tudi pregledovalnik podatkov, ki bo v prihodnje moral delovati javno. Preverjeni, dopolnjeni ter posodobljeni podatki o posameznih grobiščih ter njihova ustrezna umestitev v prostor (preverjene lokacije) omogočajo povezljivost z drugimi prostorskimi sloji, vključevanje kartografskih prilog, fotografij in drugih gradiv, ki zagotavljajo ustrezno dokumentacijsko opremljenost vsake lokacije.

Delo pri razvoju baze prikritih vojnih grobišč je potekalo v večih vsebinsko zaokroženih sklopih. Podrobneje so vse izvedene aktivnosti predstavljene v poročilih projektnih nalog¹⁶ in poročilu komisije¹⁷, tu pa predstavljamo le kratek povzetek.

a) Analiza prvotne tehnične zasnove, strukture in delovanja baze in aplikacije prikritih grobišč

- Analiza sistema delovanja prvotne aplikacije prikritih vojnih grobišč (funkcionalnosti aplikacije, ki jo je razvilo podjetje COMLAND v času vzpostavitve prve evidence), povezljivost z drugimi bazami, iskalne možnosti idr.
- Analiza vsebinske zasnove baze (preveritev možnosti nadgradnje v povezavi z aktualnimi potrebami uporabnikov).

15 Lampič, Barbara in Rebernik, Lea. *Nadgradnja aplikacije prikrita vojna grobišča s podatki Registra vojnih grobišč : zaključno poročilo*. Ljubljana: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2021, 56..

16 Lampič, Mikša, Vehar, *Priprava elaborata in vsebinske nadgradnje obstoječe baze in aplikacije prikritih vojnih grobišč*; Lampič, Rebernik, *Nadgradnja aplikacije prikrita vojna grobišča s podatki Registra vojnih grobišč*.

17 *Pravica do groba. Republika Slovenija in vojni grobovi. 5. poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč*, ur. Jože Dežman. Ljubljana: Družina, 2021.

- Vsebinska dopolnitev baze – posodobitev virov in literature, ki se nanašajo na že evidentirana grobišča.
- Pregled in sistematična ureditev obstoječe fotodokumentacije prikritih vojnih grobišč.
- Preveritev zanesljivosti obstoječih prostorskih podatkov – ustreznost lokacij posameznih grobišč.
- Pregled možnosti povezljivosti baze z drugimi podatkovnimi sloji.

b) Vsebinska analiza prvotne baze podatkov in osnovna nadgradnja podatkov

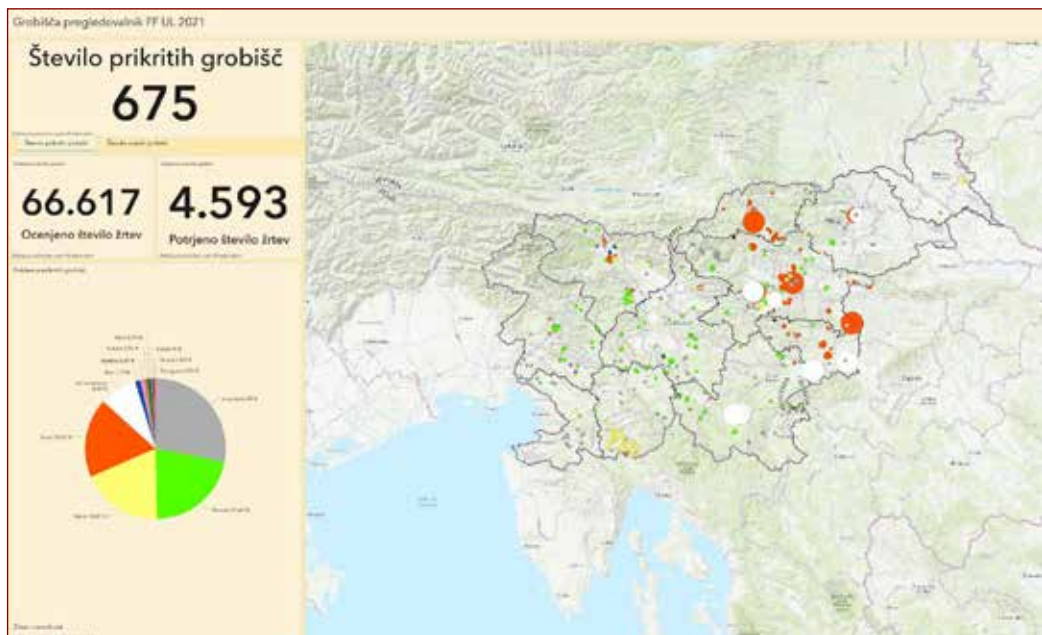
- Predlogi za nadgradnjo in izboljšave – analiza potrebe po podatkovni dopolnitvi ali izboljšavi pri vseh lokacijah (zapisih) in atributih. Zaradi neaktivnosti baze je v vmesnem obdobju prišlo do novih odkritij in spoznanj, zato je vsebinska izboljšava nujna.
- Pregled in zbiranje dodatnih virov in literature o prikritih vojnih grobiščih skupaj s poročili o sondiranjih in izkopih ter vsebinskoza dopolnjevanje baze prikritih vojnih grobišč.
- Sistematičena posodobitev podatkov o lokacijah prikritih grobišč (koordinate, parcele, katastrske občine ...), posodobitev oznak lokacij s sodobnimi kartografskimi orodji, posodobitev opisa lokacije in dostopa do nje. V letih, ko se baza ni posodabljala, so se v prostoru dogajale spremembe, nekaterih grobišč pa brez dodatnega opisa ni mogoče najti. Dodatna pProstorska identifikacije manjkajočih lokacij.

c) Zasnova in izdelava aplikacije v okolju ARCGis Online

- Zasnova novega nabora atributov za spremljanje prikritih vojnih grobišč¹⁸ s podrobnejšim opisom atributov. Na novo definirani atributi predstavljajo osnovo za izdelavo aplikacije.
- Dopolnitev in sinhronizacija podatkov z novo zasnovano strukturo baze prikritih vojnih grobišč na način, da so podatki prenosljivi in povezljivi z drugimi prostorskimi bazami.
- Zasnova in izdelava pregledovalnika podatkov in urejevalnika podatkov v okolju ArcGIS Online.

18 Lampič, Mikša, Vehar, *Nova podatkovna in prostorska baza*, 81–107.

- Uvoz posodobljenih podatkov in lokacij prikritih vojnih grobišč v novo vzpostavljeno platformo in povezava baze z nekaterimi izbranimi prostorskimi sloji.¹⁹

Slika 1: Osnovni prikaz v spletni platformi ArcGIS Online – pregledovalnik lokacij prikritih vojnih grobišč z osnovnim grafičnim analitičnim orodjem.

PODATKOVNA IN PROSTORSKA BAZA PRIKRITIH VOJNIH GROBIŠČ V OKOLJU ARCGIS ONLINE KOT PRIPOMOČEK ZA ZGODOVINSKO IN GEOGRAFSKO RAZISKOVALNO DELO

Predhodno predstavljene aktivnosti so se izvajale v obdobju med letoma 2020 in 2021, v letu 2022 pa se je začel izvajati tudi projekt Dopolnitev Evidence prikritih vojnih grobišč in Registra vojnih grobišč s podatki o prikritih vojnih grobiščih v podzemnih jamah v okviru Ciljnega raziskovalnega programa. S projektom bomo nadgradili spoznanja glede prisotnosti prikritih vojnih grobišč v podzemnih jamah (s pomočjo podrobnega pregleda

¹⁹ Prav tam.

Katastra jam), pripravili protokol za pregled in raziskovanje novih lokacij v jamah ter sistemsko uredili in dopolnili podatke Evidence prikritih vojnih grobišč (in posledično Registra vojnih grobišč). Terensko bmo podrobneje raziskali tudi 20 potencialnih lokacij iz Katastra jam ter jih dopolniti z ugotovitvami terenskih raziskav.

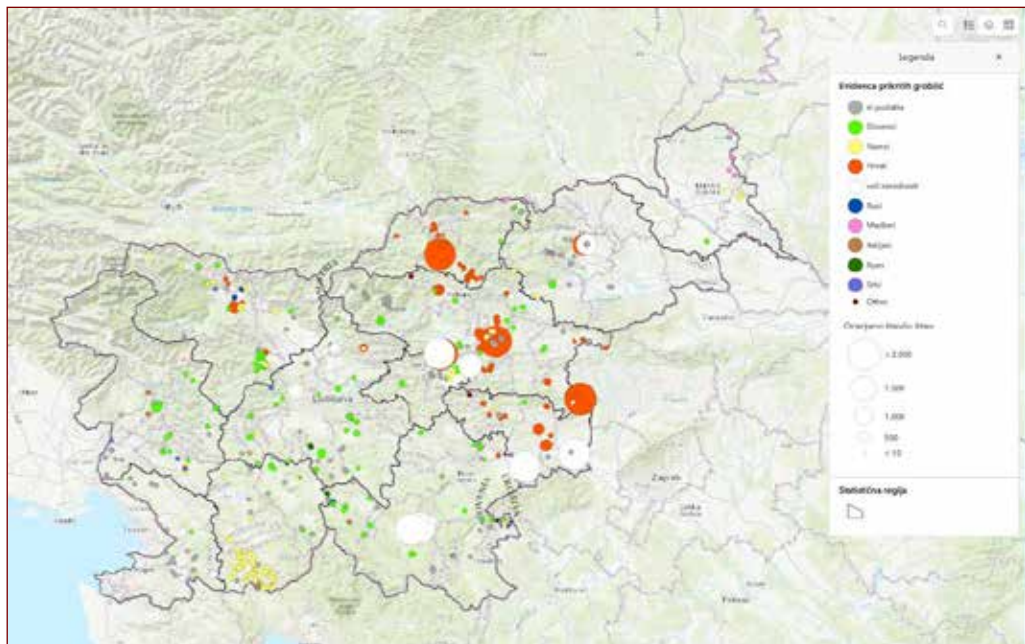
Posebej pa želimo predstaviti na novo vzpostavljeno orodje – spletno aplikacijo (ki vključuje tako izdelan urejevalnik podatkov kot tudi pregledovalnik) in njeno uporabno vrednost za raziskovanje, ki smo jo zasnovali in sooblikovali geografi in zgodovinarji. Na primeru obravnave prikritih vojnih grobišč predstavljamo rezultate interdisciplinarnega povezovanja, ki odpira možnosti za nadaljnje raziskovalno delo.

Za potrebe preprostejšega, preglednejšega in hitrejšega pregledovanja obstoječih in vnosa novih podatkov o prikritih grobiščih smo s pomočjo spletne platforme ArcGIS Online vzpostavili urejevalnik in pregledovalnik podatkovno-prostorske baze grobišč. Platforma ArcGIS omogoča urejanje in prikazovanje podatkovnih baz s pomočjo spleta ter dostop do podatkov vsakomur, ki ima pravice za njihov ogled ali urejanje. Omenjeno spletno orodje omogoča izdelavo in prikaze interaktivnih kart, preprost sproti vnos sprememb, vnos novih podatkov in novih lokacij grobišč. Dodatno funkcionalnost predstavlja tudi preprosto dodajanje fotografij in drugih dokumentov k vsaki posamezni enoti – lokaciji. Pomembna prednost orodja je, da ga lahko uporabljamo tudi neposredno na terenu (pametni telefon, tablica) ter tako sproti bodisi preverjamo ali pa dopolnjujemo podatke. Prikazi v aplikaciji uporabniku omogočajo kakovostne prostorske predstave in s tem zagotavljajo dobro komunikacijo med različnimi sodelujočimi o značilnostih in prostorski sliki grobišč.

Različni prostorski prikazi in osnovna analitika podatkov zagotavljajo kakovostnejšo strokovno in raziskovalno obravnavano širše problematike.

Osnovo predstavlja izdelan spletni zemljevid, ki ga sestavljajo številni prostorski sloji: prikrita vojna grobišča, parcele, na katerih se grobišča nahajajo, občinske meje, meje regij. Prikazi grobišč so dodatno vizualizirani.

rani z barvo, kar dopolnjuje informacijo in kaže, npr. narodnost žrtev (npr. oranžna Hrvate, zelena Slovence ipd.). Velikost vsakega kroga prikazuje še ocenjeno število žrtev. Vse navedene prikaze lahko hitro spreminjamo in dopolnjujemo, prostorski in grafični prikazi se lahko prilagodijo potrebam uporabnikov.

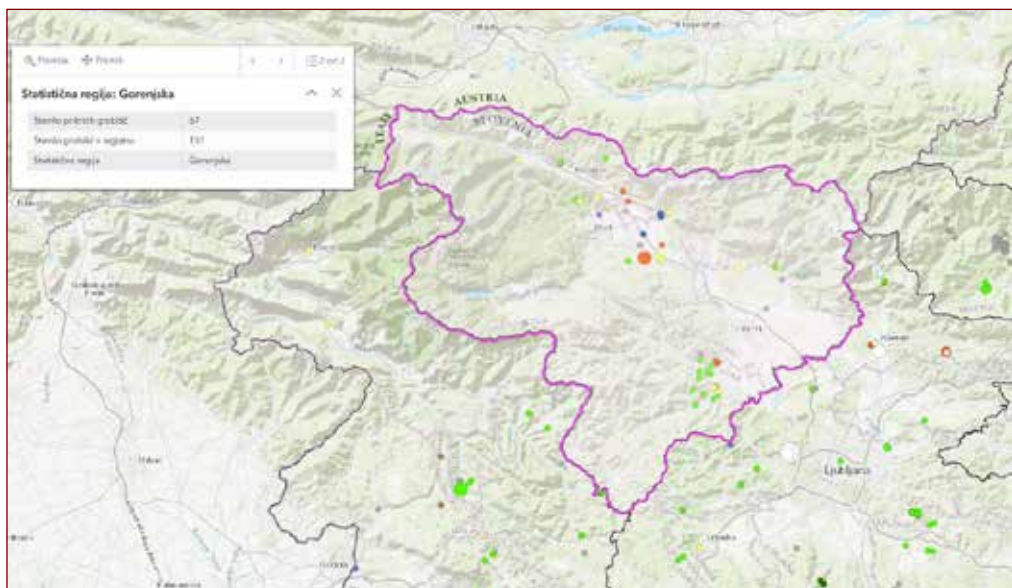
Slika 2: Spletni zemljevid sestavljajo točkovni sloj lokacij grobišč, dodana pa sta še linijska sloja regijskih in občinskih mej. Primer spletnega zemljevida narodnosti žrtev.

Za širšo strokovno javnost in komunikacijo vsebine je velikega pomena vzpostavljen pregledovalnik podatkov, s pomočjo katerega vsebine (v našem primeru podatke, gradiva, fotografije prikritih vojnih grobišč) približamo uporabniku. ArcGIS pregledovalniki so torej namenjen široki uporabi, saj omogočajo preprost in interaktiven pregled podatkov v obliki spletnega zemljevida in drugih grafičnih prilog. Pregledovalnik za predstavitev prikritih vojnih grobišč sestavljajo trije sklopi (Slika 1):

- spletni zemljevid (omogoča preglede na ravni države, regije, občine ali pa posamezne lokacije grobišča),

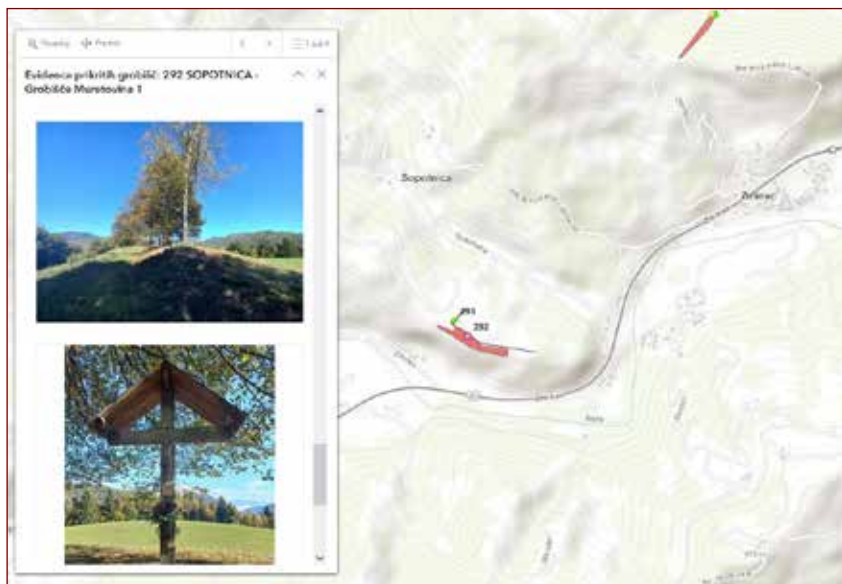
- grafični prikazi (tortni in stolpični grafikoni), ki omogočajo tudi osnovno analitiko podatkov na različnih prostorskih ravneh (Slika 3) in
- numerični prikazi (število lokacij grobišč, ocenjeno število žrtev, potrjeno število žrtev).

Kot omenjeno, lahko tako načine in vrste prikazov spreminjamo (glede na razpoložljive podatke).

Slika 3: Pregledovalnik omogoča hitro seznanitev s podatki na različnih prostorskih ravneh – primer prikaza števila grobišč za izbrano statistično regijo.

S klikom na lokacijo zemljevida si lahko ogledamo podatke (značilnosti, opise) posameznega grobišča. Hkrati se nam na zemljevidu prikažeta tudi območje in številka parcele, na kateri se nahaja evidentirano grobišče. Prikazati je mogoče tudi število grobišč v občini oziroma statistični regiji v obliki pojavnega okna (Slika 3). Na koncu pogovornega okna se prikažejo tudi fotografije območja, s klikom na tematske karte pa lahko tudi prilagajamo podlago našega spletnega zemljevida.

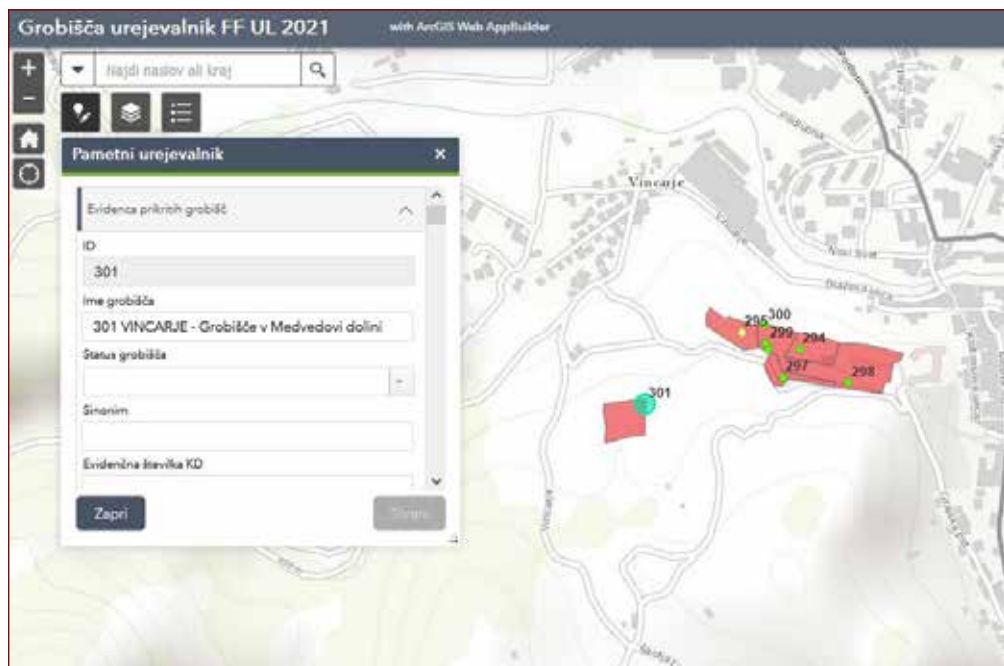

Slika 4: Na ravni posamezne lokacije pregledovalnik omogoča sočasni ogled atributov fotografij posameznega grobišča, parcelo grobišča, omogoča pa tudi menjavo podlage prikaza (topografska, satelitski posnetek, LIDAR ipd.).

Slika 6: Različni grafični prikazi omogočajo tako osnovno analitiko podatkov kot tudi interakcijo s prikazom grobišč na zemljevidu.

Drugačna je vloga urejevalnika, ki je prvotno namenjen skrbniku baze, od leta 2021 je to Sektor za vojne grobove in grobišča Uprave RS za vojaško dediščino na ministrstvu za obrambo. Urejevalnik aplikacije omogoča dopolnjevanje podatkov, dodajanje novih lokacij grobiščin tudi prilog (fotografij) k posameznim lokacijam. Nudi več načinov iskanja podatkov, dopušča pa tudi pregled osnovnih podatkov za posamezno občino in statistično regijo. Osnovni način iskanja je klik na grobišče ali območje (npr. občina), izbrani element se obarva in odpre se pojavno okno, kjer lahko začnemo z urejanjem podatkov (Slika 7).

Slika 7: Označeni element – prikrto vojno grobišče se v urejevalniku obarva in odprto pojavno okno omogoča urejanje podatkov izbrane lokacije.

Za iskanje določenega grobišča, zelene občine ali regije (kjer si želimo ogledati lokacije in število prikritih grobišč) lahko uporabimo tudi iskalno vrstico. Iskano grobišče lahko najdemo na podlagi vnesenega imena (ali samo dela imena), identifikatorja (ID), naslova ali občine, v kateri se nahaja.

Novo vsebinsko in tehnično okolje platforme ArcGIS Online torej omogoča spremljanje, dopolnjevanje in nadgrajevanje baze prikritih vojnih grobišč. Aplikacije se lahko tako tehnično kot tudi vsebinsko nadgrajuje in dopolnjuje ter prilagaja potrebam različnih skupin uporabnikov. Podatki o prikritih vojnih grobiščih so prvič urejeni na način, ki poleg vsebinskega omogoča tudi prostorsko interpretacijo podatkov. Razširili smo obseg podatkov o grobiščih, ga vsebinsko izboljšali, predvsem pa poenostavili način spremljanja in evidentiranja podatkov. Namen lastnika in uprav-

ljavca baze je, da bo del podatkov na voljo tudi javnosti, prav tu pa vidimo dodatne možnosti za raziskovanje tudi v zgodovini in geografiji.

Uporabna vrednost te dragocene podatkovne in prostorske baze se bo okrepila tudi za raziskovalne namene, če se bo podatkovno še dopolnila, predvsem pa jo je treba aktualizirati z izsledki novih raziskav, sondiranj, izkopov in urejanj.

VIRI IN LITERATURA

Deželak Barič, Vida. *Rezultati projekta V6-1035. Pregled mrliških matičnih knjig za ugotovitve števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Pravica do groba. Republika Slovenija in vojni grobovi : 5. poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč, ur. Jože Dežman. Ljubljana: Družina, 2021.

Ferenc, Mitja. »Huda jama je bila prehuda, po državi še vedno stotine neoznačenih grobišč: intervju z zgodovinarjem in članom komisije za odkrivanje prikritih grobišč Mitjo Ferencem.« Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/huda-jama-je-bila-prehuda-po-drzavi-se-vedno-stotine-neoznacениh-grobisc/359553> (dostop: 25. avgust 2023).

Ferenc, Mitja. *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*. Celje: Muzej novejše zgodovine, 2005.

Lampič, Barbara, Mikša, Peter in Vehar, Maja. *Priprava elaborata in vsebinske nadgradnje obstoječe baze in aplikacije prikritih vojnih grobišč. Zaključno poročilo*. Ljubljana: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2020.

Lampič, Barbara, Mikša Peter, Vehar Maja. »Nova podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč kot podlaga za upravljanje registra vseh vojnih grobišč.« V: *Pravica do groba. 5. poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč*, ur. Jože Dežman, 81–100. Ljubljana: Družina, 2021.

Lampič, Barbara, Rebernik, Lea. *Nadgradnja aplikacije prikrita vojna grobišča s podatki Registra vojnih grobišč. Zaključno poročilo*. Ljubljana: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2021.

Mlakar, Boris. »Protirevolucionarni tabor in konec vojne.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1991*, ur. Jasna Fisher et al., 773–778. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Mlakar, Boris. »Usoda domobrancev.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1991*, ur. Jasna Fisher et al., 773-778. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005. Repe, Božo. *S puško in knjigo*. Ljubljana: Cankarjeva založba 2015.

Zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev (ZPVG PŽ), Uradni list RS, št. 55/15 in 92/21. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7211> (dostop: 25. avgust 2023).

Zakon o vojnih grobiščih, Uradni list RS, št. 65/03, 72/09 in 32/17. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?sop=2003-01-3144> (dostop: 12. maj 2023).

POVZETEK

Prispevek se nanaša na t. i. poveljne prikriti poboje in z njimi prikriti lokacije, kjer so bile žrtve pokopane – prikrita grobišča, ki so se v večini zgodila po koncu druge svetovne vojne tudi na ozemlju današnje Slovenije. Prikriti poveljni poboji so bili zaznamovani z nasiljem, mučenjem in masovnimi umori, ki so bili izvedeni nad civilisti, političnimi nasprotniki, vojaškimi ujetniki in drugimi, ki so bili označeni za sovražnike novega komunističnega režima. Poboji so bili izvedeni na različnih lokacijah (gozd, jame, rudniki, izkopi ...), večinoma daleč stran od oči javnosti, kar je prispevalo k njihovemu prikritju. Žrtve so bile lahko pokopane v masovnih grobiščih, kar je otežilo identifikacijo in dostop do informacij o tem, kaj se je dejansko zgodilo. Zaradi zapletenosti teh dogodkov in političnih razmer, ki so zaznamovale to obdobje, so bili poveljni prikriti poboji pogosto zanikani ali omalovaževani. Dolgo časa so ostali občutljiva tema, saj je bila preiskovanja otežena zaradi omejenega dostopa do arhivov in pričevanj ter političnega pritiska, ki je zadeval razkrivanje resnice. V zadnjih desetletjih so se začela prizadevanja za raziskovanje in dokumentiranje teh dogodkov, saj je pomembno, da se ohrani spomin na žrtve in resnico o preteklosti. Poveljni prikriti poboji so še vedno predmet raziskovanj, zgodovinskega razpravljanja in prizadevanj za spravo v družbi. V sklopu odkrivanja (po)vojnih pobojev leta 1945 (nekaj tudi že prej) se je med letoma 2002 in 2009 vzpostavila in urejala tudi obsežna podatkovna baza prikritih vojnih grobišč, ko je bilo prepoznanih, opisanih in večinoma tudi terensko preverjenih okoli 600 potencialnih lokacij. Po letu 2009 se je proces nadaljnjega evidentiranja, dopolnjevanja in nadgradnje podatkovnega sloja skoraj ustavil, kljub številnim novim zgodovinskim dejstvom, posredovanim novim lokacijam prikritih grobišč ter rezultatom izkopavanj in sondiranja. Poleg neažurnosti podatkovnega dela baze so na njeno širšo uporabnost vplivale tudi nepovezljivost z drugimi bazami podatkov, terminološka nepoenotenost, tehnološka okorelost aplikacije itd. Leta 2020 je prišlo do nadgradnje baze z analizo, sistematiziranjem in urejanjem obstoječih podatkov ter razvijanjem novega sistema spremljanja (prikritih) grobišč v okviru projektne naloge Priprava elaborata in vsebinske nadgradnje obstoječe baze in aplikacije prikritih vojnih gro-

bišč, kar je prineslo predlog nadgradnje oziroma posodobljen sistem za delovanje podatkovne in prostorske baze prikritih vojnih grobišč. Pri tem se je delo na novi bazi/aplikaciji osredotočilo predvsem na vidik obvladovanja in učinkovitega prostorskega prikaza različnih podatkov. V prispevku je podrobneje predstavljena vsebinska struktura nove baze z definiranim protokolom pridobivanja ter vnosa podatkov v aplikacijo. Predlog posodobljenega sistema spremljanja prikritih vojnih grobišč je bil razvit v okolju ArcGIS online. Z vizualnim gradivom so nazorno predstavljeni tudi urejanje in pregledovanje podatkov ter druge funkcije pregledovalnika in urejevalnika kar je – ob predpostavki, da bo t. i. »Podatkovna in prostorska baza prikritih vojnih grobišč« dostopna online – lahko dober pripomoček za zgodovinarje in geografe.

Kontakti avtorjev

Anton Arko, prof. ruščine in zgodovine, višji kustos, doktorski študent zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Slovenski šolski muzej
Plečnikov trg 1, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
anton.arko@solskimuzej.si

Žiga Blaj, magister zgodovine, kustos, doktorski študent zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Zasavski muzej Trbovlje,
Ulica 1. junija 15, SI – 1420 Trbovlje, Slovenija
ziga.blaj@muzejZMT.si

Blaž Ermenc, mag. politologije – etničnih študij, doktorski študent zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Cigaletova 11, 1000 Ljubljana
blaz.ermenc@gmail.com

Barbara Lampič, Izr. prof., doktor

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
barbara.lampic@ff.uni-lj.si

Peter Mikša, izr. prof., doktor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.miksa@ff.uni-lj.si

Monika Močnik, muzejska svetovalka, doktorska študentka zgodovine na
Filozofski fakulteti v Ljubljani

Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije
Celovška cesta 23, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija;
monika.mocnik@muzej-nz.si

Julija Šuligoj, mag. zgodovine, uni. dipl. francistka, doktorska študentka
zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Trnjava 40, 1225 Lukovica, Slovenija
julija.suligoj95@gmail.com

Ilinka Todorovski, uni. dipl. novinarka, doktorska študentka zgodovine na
Filozofski fakulteti v Ljubljani

Pleteršnikova ulica 12, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
ilinka.t@live.com

279

